

ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ХӨГЖИЛ, САНХҮҮЖИЛТИЙН БАЙДАЛ

Энэхүү тайланд зөвхөн түүвэр судалгаанд хамрагдсан жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдлын талаарх түүвэр судалгааны үр дүнг нэгтгэн тайлагнасан тул Монголбанкны албан ёсны байр суурийг илэрхийлээгүй болно.

2016 оны 10 дугаар сар

ГАРЧИГ

ОРШИЛ	1
1 СУДАЛГААНЫ ЗОРИЛГО, АРГАЧЛАЛ, ТҮҮВЭРЛЭЛТ	2
2 ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ	3
2.1 Аж ахуй нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр	3
2.2 ААН-ийн үйл ажиллагааны төрөл	3
2.3 Үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа	3
2.4 Ажиллагсдын тоо	3
2.5 Борлуулалтын орлого	3
3 ДЭМЖЛЭГ	4
4 БИЗНЕСИЙН ОРЧИН	6
4.1 Ерөнхий индекс	6
4.2 Макро эдийн засгийн нөлөө	7
4.3 Нийгэм, улс төрийн байдал	11
4.4 Хууль, эрх зүйн орчин	13
4.5 Зах зээлийн орчин	16
4.6 Дэд бүтцийн орчин	19
4.7 Дотоод үйл ажиллагааны орчин	21
4.8 Санхүүжилтийн орчин	23
5 ЗАРДЛЫН БАЙДАЛ	25
6 ДҮГНЭЛТ	30

ОРШИЛ

Монголбанкны Судалгаа, статистикийн газар “МЭК” ХХК-тай хамтран Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ-ийн өнөөгийн байдал, түүнд нөлөөлөгч хүчин зүйлс, тулгарч буй саад бэрхшээл болон санхүүжилтийн нөхцөл байдлын талаарх түүвэр судалгааг 5 дахь удаагаа орон даяар явууллаа.

Судалгааг явуулахдаа “*Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль*”-ийн 5 дугаар зүйлд заасны дагуу ЖДҮ эрхлэгчдийг ангилж, түүвэрчлэн хамруулсан бөгөөд үйл ажиллагаа явуулж байгаа эдийн засгийн салбар, газар зүйн байршил, ажилчдын тоо зэргийг харгалзан үзэж санамсаргүй түүврийн аргаар судалгааны нэгжийг сонгон авлаа.

Энэхүү судалгаагаар Улаанбаатар хот болон хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ эрхлэгчдийн өнөөгийн байдал, хөгжил, үйл ажиллагаанд нөлөөлөгч хүчин зүйлс, санхүүжилт болон зардлын байдлыг тодорхойлохыг зорилоо.

ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд явуулсан энэхүү судалгаанд хүн амын тал хувь нь оршин суудаг, ААН-ийн дийлэнх хувь нь үйл ажиллагаа явуулдаг Улаанбаатар хотоос 1028, аймгуудын хувьд үйл ажиллагаа явуулж байгаа бизнес эрхлэгчдийн тоог харгалзан тус бүр 30-50 орчим түүврийг сонгож, эдийн засгийн идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 2,095 ЖДҮ эрхлэгч иргэн, аж ахуйн нэгжийг хамрууллаа.

Судалгааны мэдээллийг түүвэрлэлтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдээс санал асуулга бөглүүлэх, ярилцлага авах хэлбэрээр бүрдүүлсэн. Өмнөх судалгааны адил ЖДҮ эрхлэгч, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон аж ахуйн нэгжийн удирдах түвшний албан тушаалтан (*эзэн, гүйцэтгэх захирал, ерөнхий менежер, нягтлан бодогч зэрэг гүйцэтгэх удирдлага*)-аас судалгааг авсан болно.

Судалгааны ажил нь үндсэн зургаан бүлгээс бүрдэх бөгөөд нэгдүгээр бүлэгт судалгааны ажлын зорилго, аргачлал болон түүвэрлэлтийн талаар дэлгэрэнгүй тусгаж, хоёрдугаар бүлэг буюу ерөнхий мэдээлэл бүлэгт түүвэр

судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгч иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийн хэлбэр, үйл ажиллагааны төрөл, үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа (*насжилт*), ажиллагсдын тоо, жилийн борлуулалтын орлогын байдлыг харууллаа.

Гуравдугаар бүлэгт ЖДҮ эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагуудын талаар дурдсан бол дөрөвдүгээр бүлэгт бизнесийн ерөнхий орчны талаар буюу макро эдийн засаг, нийгэм улс төрийн байдал, хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалт, зах зээлийн орчин, дэд бүтцийн хөгжил, ААН-ийн дотоод үйл ажиллагаа болон санхүүжилтийн орчны талаар дэлгэрэнгүй тайлбарлаж, бизнесийн үйл ажиллагаанд хамгийн их саад бэрхшээл болж буй хүндрэлүүдийг тодорхойллоо.

Харин тавдугаар бүлэг буюу зардлын байдалд ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд бизнесийн үйл ажиллагаагаа явуулахад гарах зардлын байдлыг тогтоож, ямар зардал ЖДҮ эрхлэгчдэд хүндрэл учруулж байгаа талаар авч үзсэн болно.

Эцсийн бүлэгт уг түүвэр судалгаанаас гарсан үр дүнгийн талаарх нэгдсэн дүгнэлт болон цаашид авах арга, хэмжээний талаар танилцуулж, судалгааны дүнг нийслэл хот, аймаг тус бүрээр нь гаргаж хавсралтанд тусгав.

1 СУДАЛГААНЫ ЗОРИЛГО, АРГАЧЛАЛ, ТҮҮВЭРЛЭЛТ

Зорилго

Энэхүү судалгааны үндсэн зорилго нь Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ)-ийн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдал, хөгжил, санхүүжилт, тулгарч буй саад бэрхшээлийг тодорхойлж, бодлогын шийдвэр гаргалтанд ашиглах, үнэн зөв мэдээллээр хангахад оршино.

Тус зорилгын хүрээнд ЖДҮ эрхлэгч аж ахуйн нэгжийн эзэн/гүйцэтгэх удирдлага (*захирал, гүйцэтгэх, ерөнхий менежер, нягтлан гэх мэт*) болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч нараас судалгаа авлаа.

Аргачлал

Судалгааны мэдээллийн санг санал асуулга явуулах замаар цуглуулсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ-ийн эзэн, гүйцэтгэх удирдлага, холбогдох албан тушаалтнаас¹ ярилцлагын аргаар мэдээлэл авсан болно.

Судалгааны санал асуулгыг бусад орнуудын ижил төстэй судалгааны санал асуулгууд дээр үндэслэн боловсруулав.

Түүвэрлэлт

Судалгааны түүвэрлэлтийн нэгжийг сонгохдоо ААН-үүдийн байршил, ажиллагсдын тоо болон үйл ажиллагааны чиглэлийг харгалзан үзэж, эх олонлогийг төлөөлөхүйц түүврийг санамсаргүйгээр сонголоо.

Түүврийн эх олонлогт 2015 оны эцсийн байдлаар Үндэсний Статистикийн Хороо (ҮСХ)-ны Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 64,301 аж ахуйн нэгжүүдийг хамрууллаа. Статистик тооцооллоос оновчтой түүврийн хэмжээг Улаанбаатар хотоос 1000, аймгуудаас 30-50 буюу нийт 2,000 байхаар төлөвлөв. Санал асуулгын хариултын чанараас хамааран зарим газраас илүү эсвэл дутуу тооны санал асуулга авах магадлалтай байсан бөгөөд нийт дүнгээр төлөвлөсөн хэмжээнээс 5%-иар илүү буюу

2,095 түүвэр санамсаргүйгээр сонгов. Санал асуулгад оролцогчдыг аймаг, нийслэлээр авч үзвэл нийт оролцогчдын 49%-ийг Улаанбаатар хотын, 51%-ийг орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчид эзэлж байгаа бөгөөд хувийн жинг харвал ихэнх аймгуудад 2-3 хувийн хооронд жигд тархалттайгаар хамрагдав /Хүснэгт 1.1/.

Харин идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 64,301 ААН-үүдийн 3.3% нь судалгаанд хамрагдсан бөгөөд Улаанбаатар хотын 2.6%, Сэлэнгэ, Орхон, Дархан-Уул аймгуудад 2.8-3.0%, Говьсүмбэр аймгийн 10.8%, бусад аймгуудад 3.0-6.8% нь хамрагдсан байна.

Хүснэгт 1.1 Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо

	Үйл ажиллагаа явуулж буй ААН		Судалгаанд хамрагдсан ААН			
	Тоо	Хувийн жин	Төлөвлөсөн	Авсан	Хувийн жин	Нийт ААН-д эзлэх хувь
Улаанбаатар	40,381	62.8%	1,000	1,028	49.1%	2.5%
Сэлэнгэ	2,032	3.2%	50	61	2.9%	3.0%
Орхон	1,808	2.8%	50	50	2.4%	2.8%
Дархан-Уул	1,811	2.8%	50	51	2.4%	2.8%
Ховд	1,321	2.1%	50	50	2.4%	3.8%
Увс	1,691	2.6%	50	50	2.4%	3.0%
Баян-Өлгий	1,309	2.0%	50	55	2.6%	4.2%
Хөвсгөл	1,371	2.1%	50	62	3.0%	4.5%
Дорнод	1,240	1.9%	50	50	2.4%	4.0%
Төв	1,125	1.7%	50	51	2.4%	4.5%
Өвөрхангай	1,086	1.7%	50	54	2.6%	5.0%
Өмнөговь	1,109	1.7%	50	62	3.0%	5.6%
Завхан	1,068	1.7%	50	50	2.4%	4.7%
Булган	984	1.5%	45	47	2.2%	4.8%
Хэнтий	901	1.4%	50	51	2.4%	5.7%
Архангай	977	1.5%	50	50	2.4%	5.1%
Дорноговь	922	1.4%	45	60	2.9%	6.5%
Баянхонгор	887	1.4%	50	50	2.4%	5.6%
Говь-Алтай	730	1.1%	50	50	2.4%	6.8%
Сүхбаатар	685	1.1%	40	43	2.1%	6.3%
Дундговь	585	0.9%	40	40	1.9%	6.8%
Говьсүмбэр	278	0.4%	30	30	1.4%	10.8%
Нийт	64,301	100.0%	2,000	2,095	100.0%	4.9%

Эх сурвалж: ҮСХ, Монголбанк ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа

Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-үүдийн 83% нь 1-9 ажиллагсадтай, 13.5% нь 10-49 ажиллагсадтай, 3.7% нь 50-иас дээш тооны ажиллагсадтай байна /Хүснэгт 1.2/.

Хүснэгт 1.2 Үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн тоо, ажиллагсдын тооны бүлгээр

Ажиллагсдын тооны бүлэг	ААН-ийн тоо	Хувийн жин
1-9	53,218	82.8%
10-49	8,691	13.5%
50-аас дээш	2,392	3.7%
Нийт	64,301	100.0%

Эх сурвалж: ҮСХ

¹ ААН-ийн үйл ажиллагаа, санхүүжилтийн талаар мэдээлэл өгөх бүрэн боломжтой удирдах албан тушаалтнууд.

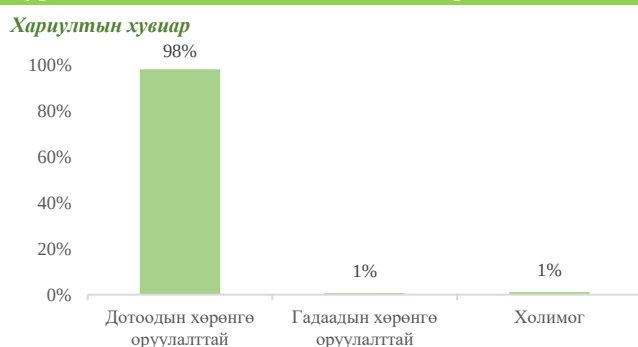
2 ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Энэхүү бүлэгт санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн талаарх ерөнхий мэдээллийг харуулав.

2.1 Аж ахуй нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийг өмчлөлийн хэлбэрээр нь авч үзвэл дийлэнх хэсэг нь буюу 98% нь дотоодын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүд эзэлж байна. Харин гадаадын хөрөнгө оруулалттай 1%, холимог өмчлөлтэй ЖДҮ эрхлэгчид 1%-ийг эзэлж байна.

Зураг 2.1 ААН-ийн өмчлөлийн хэлбэр

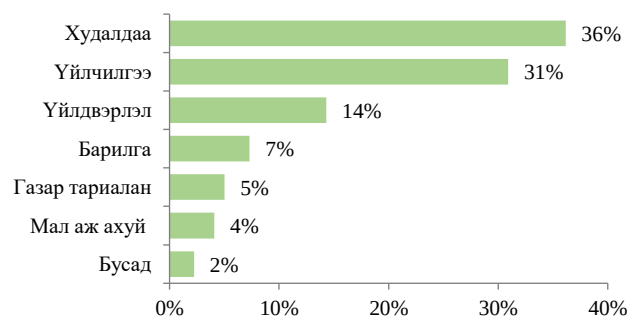
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Судалгаанд оролцсон ААН-үүдээс дотоодын хөрөнгө оруулалттай ЖДҮ эрхлэгч нар түлхүү оролцсон бөгөөд өмнөх судалгаануудтай харьцуулж² үзвэл өсөх хандлагатай байхад гадаадын болон холимог өмчлөлтэй ААН-үүдийн оролцоо буурах хандлагатай болжээ. Сүүлийн жилүүдэд ГШХО эрс буурч, зогсонги байдалд орсноор гадаадын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүдийн тоо буурсан нь судалгааны дүнгээс харагдаж байна.

2.2 ААН-ийн үйл ажиллагааны төрөл

Санал асуулгад оролцогчдын ихэнх нь буюу 67% нь худалдаа болон үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулж байна. Харин үйлдвэрлэлийн салбарт 14%, ХАА-н салбарт 9%, барилгын салбарт 7% нь үйл ажиллагаа явуулж байна.

Зураг 2.2 ААН-ийн үйл ажиллагааны төрөл

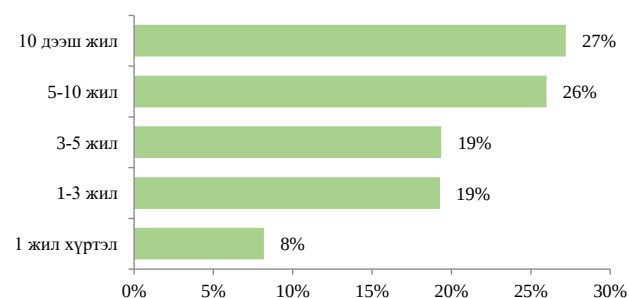

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

2.3 Үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа

ЖДҮ эрхлэгчдийг үйл ажиллагаа явуулж буй хугацаагаар нь авч үзвэл 8% нь 1 жил хүртэлх, 19% нь 1-3 жил, 19% нь 3-5 жил, 26% нь 5-10 жил, 27% нь 10 дээш жил үйл ажиллагаа эрхэлж байна.

Зураг 2.3 ААН-ийн үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа

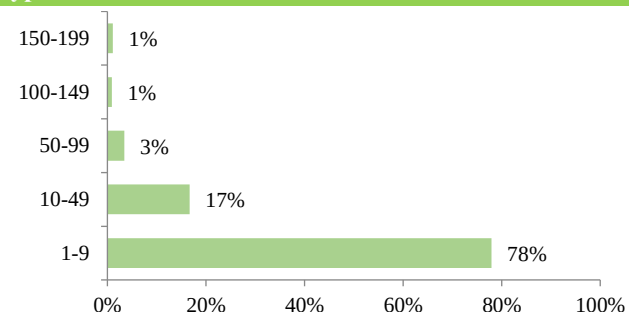

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

2.4 Ажиллагсдын тоо

Судалгаанд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь буюу 78% нь 1-9 хүртэлх тооны ажиллагсадтай гэж хариулт өгчээ.

Зураг 2.4 ААН-ийн ажиллагсдын тоо

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Харин 17% нь 10-49 хүртэлх тооны ажиллагсадтай бол 50-аас дээш тооны ажиллагсадтай ЖДҮ эрхлэгчид нийт оролцогчдын 5%-ийг эзэлж байна.

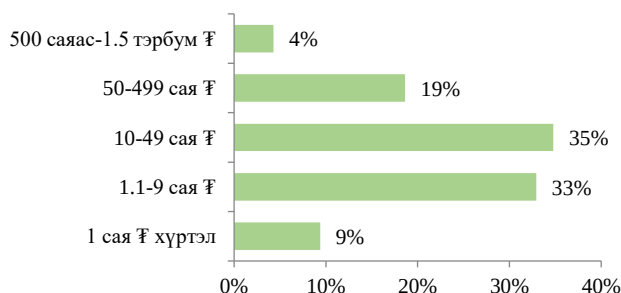
² ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаанууд, Монголбанк

2.5 Борлуулалтын орлого

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 77% нь жилд 50 сая хүртэлх төгрөгийн борлуулалтын орлоготой байна. 10-49 сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгч нийт оролцогсдын 35%-ийг эзэлж байгаа бол 50-500 сая төгрөгийн орлоготой нь 19%-ийг эзэлж байна.

Зураг 2.5 Жилийн борлуулалтын орлого

Хариултын хувиар

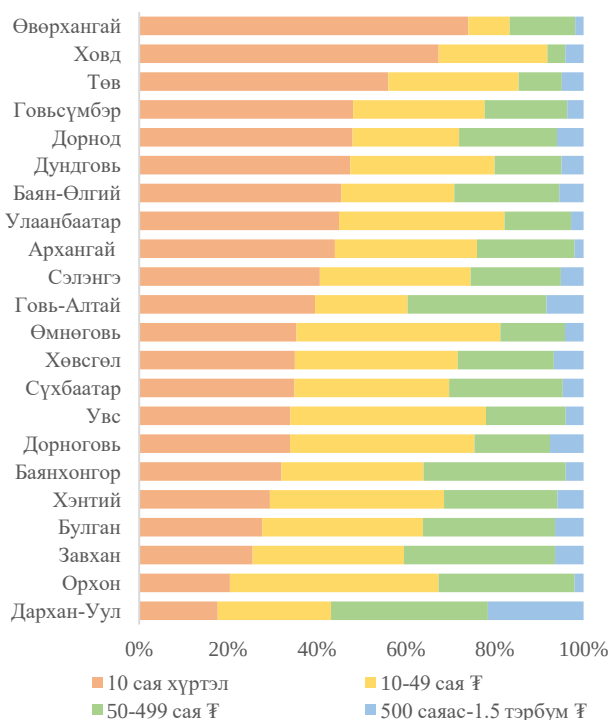

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

ААН-үүдийн борлуулалтын орлогыг аймгуудаар ангилан харвал Өвөрхангай, Ховд болон Төв аймгуудад 10 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой ААН-үүд, Орхон, Өмнөговь зэрэг аймгуудад 50-иас дээш сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой ААН-үүд түүвэр судалгаанд түлхүү хамрагджээ.

Зураг 2.6 Жилийн борлуулалтын орлого, аймаг

Хариултын хувиар

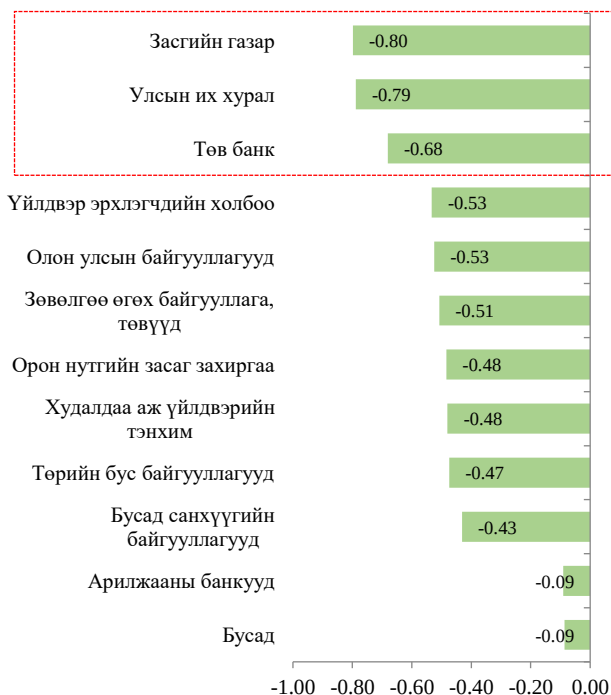
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

3 ДЭМЖЛЭГ

Энэхүү бүлэгт ЖДҮ эрхлэгчдэд ямар байгууллагууд ямар төрлийн дэмжлэг үзүүлдэг эсэх болон цаашид нэн түрүүнд ямар төрлийн арга хэмжээнүүдийг авах шаардлагатай байгаа талаарх санал асуулгын үр дүнг танилцууллаа. Санал асуулгын дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийг банкууд боломжийн хэмжээнд дэмждэг гэсэн үр дүн гарсан. Үүнд, ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтээ арилжааны банкнаас өөр эх үүсвэрээс олох боломж хомс байдаг нь нөлөөлсөн байж болох юм. Мөн олон улсын байгууллага (ЖДҮ-ийг дэмжих 2 үе шаттай төслийн зээл) болон ЗГ-аас (ЖДҮ-ийг дэмжих сангийн зээл, зээлийн батлан даалтын сан) үзүүлж буй дэмжлэгийг банкуудаар дамжуулан олгодог тул ЖДҮ эрхлэгчид боломжийн хэмжээнд дэмжлэг үзүүлж буй байгууллагаар арилжааны банкыг нэрлэсэн байх талтай. Харин Төв банк, УИХ болон Засгийн газрын ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэг хамгийн муу гэсэн үр дүн гарчээ /Зураг 3.1/.

Зураг 3.1 ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

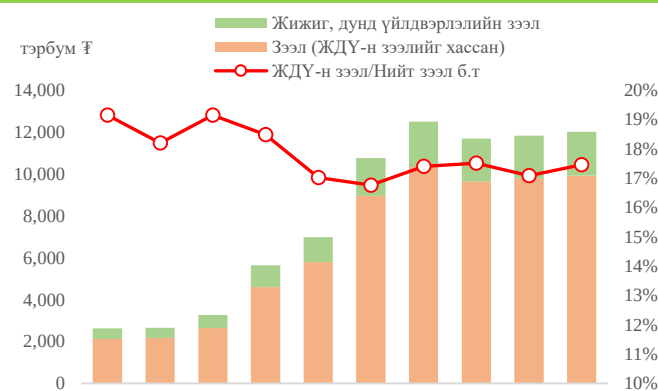

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

ЖДҮ эрхлэх зориулалтаар олгосон зээлийн нийт хэмжээ 2016 оны II улирлын байдлаар 2 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс

18%-иар өссөн ба нийт зээлийн өрийн үлдэгдлийн 17.5%-ийг³ бүрдүүлж байна.

Зураг 3.2 Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн зээл

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Засгийн газар, олон улсын байгууллага болон бусад холбогдох байгууллагуудын зүгээс ЖДҮ эрхлэгчдэд голчлон санхүүжилт олгох, татварыг хөнгөвчлөх (*татвар, НӨАТ-аас чөлөөлсөн*), сургалт, зөвлөгөө явуулах, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах зэрэг дэмжлэгүүдийг үзүүлдэг байна.

Шигтгээ 3-1: Засгийн газрын дэмжлэг

ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих чиглэлээр төрөөс баримталж буй бодлогын хүрээнд ЖДҮ эрхлэгчдэд зориулж 5 хүртэл жилийн хугацаатай, жилийн 9 хувийн хүүтэй, эхний жилд үндсэн зээлийн төлбөрөөс 100 хувь чөлөөлөгдөж 2 дахь жилээс үндсэн зээлээ төлж эхлэх нөхцөлтэйгөөр 2.0 тэрбум төгрөг хүртэлх хэмжээтэй хөнгөлөлттэй зээлийг банкуудаар дамжуулан олгох зэргээр санхүүжилтийг дэмжих арга хэмжээг авсан байна.

Он	ЖДҮ-ийг дэмжих хөрөнгийн эх үүсвэр
2006	1 тэрбум ₮
2007	1 тэрбум ₮
2008	1 тэрбум ₮
2009	30 тэрбум ₮
2010	30 тэрбум ₮
2011	276 тэрбум ₮
2012	50 тэрбум ₮
2013	60 тэрбум ₮
2014	80 тэрбум ₮
2015	70 тэрбум ₮

Эх сурвалж: ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх сан

2013 онд Жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн эх үүсвэрээр нийт 490 төслийн 59 тэрбум төгрөгийн зээл олгогдож 4,330 ажлын байр шинээр бий болж, 1,960 ажлын байр хадгалагдсан байна.

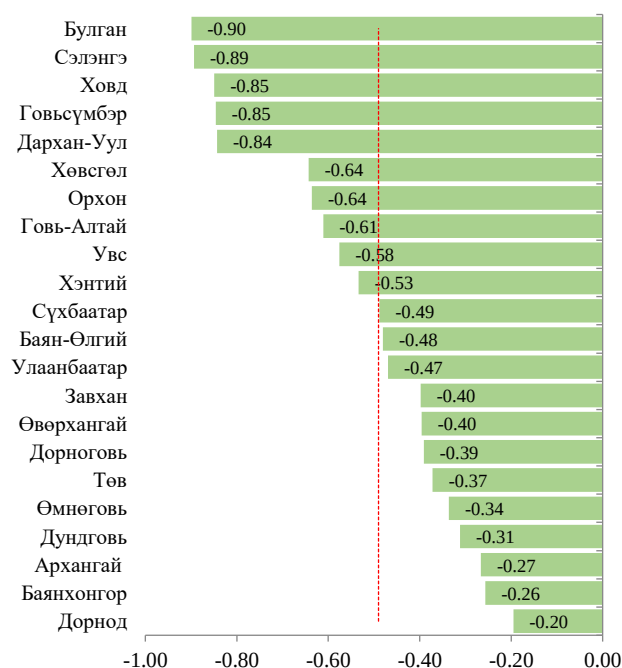
Харин сүүлийн хоёр жилийн байдлаар Жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сан нийт 947 төсөлд 150

тэрбумын төгрөгийн санхүүжилтийг арилжааны банкуудаар дамжуулан хийгээд байна.

Дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагуудыг аймгуудаар ангилж үзвэл Булган, Сэлэнгэ аймагт хамгийн муу үнэлгээтэй гарсан байна. Түүний дараагаар Ховд, Говьсүмбэр, Дархан-Уул аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэг төдийлөн сайнгүй байна /Зураг 3.3/. Харин Архангай, Баянхонгор, Дорнод аймгуудын хувьд бусад аймгуудтай харьцуулахад ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгийг боломжийн гэж үзсэн байна.

Зураг 3.3 ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дүгнэлт

Арилжааны банкууд, орон нутгийн засаг, захиргаа болон олон улсын байгууллагууд, Засгийн газар ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүжилтийн болон санхүүжилтийн бус (*сургалт, семинар, үзэсгэлэн худалдаа гэх мэт*) тодорхой дэмжлэгүүдийг үзүүлж байна.

Энэ удаагийн судалгаагаар өмнөх судалгааны үр дүнтэй адилаар ЖДҮ эрхлэгчдэд арилжааны банкууд боломжийн хэмжээнд дэмжлэг үзүүлдэг гэсэн үр дүн гарлаа.

³ Монголбанк, ЖДҮ-ийн зээлийн тайлан, 2016 оны II улирал.

4 БИЗНЕСИЙН ОРЧИН

4.1 Ерөнхий индекс

ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг дараах үндсэн 7 бүлэгт (орчин) хуваан авч үзлээ:

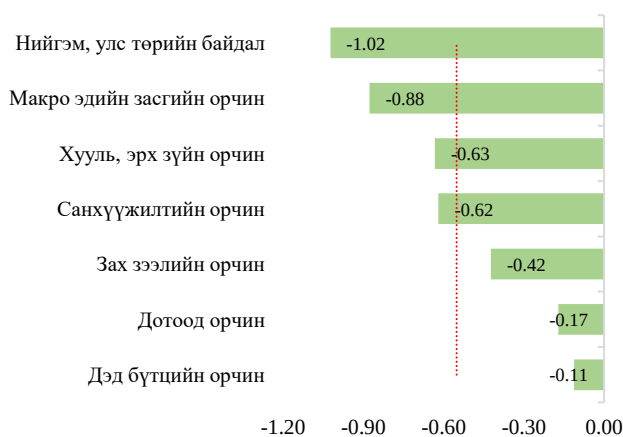
- Макро эдийн засгийн нөлөө
- Нийгэм, улс төрийн байдал
- Хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалт
- Зах зээлийн орчин
- Дэд бүтцийн хөгжил
- Дотоод үйл ажиллагааны нөхцөл
- Санхүүжилтийн орчин

Санал асуулгын дүнг нэгтгэж, бизнесийн орчны ерөнхий индексийг тооцоход нийгэм улс төрийн орчин **(-1.02)**, макро эдийн засгийн орчин **(-0.88)**, хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчин **(-0.63)**, санхүүжилтийн орчин **(-0.62)**, зах зээлийн орчин **(-0.42)**, дотоод орчин **(-0.17)**, дэд бүтцийн орчин **(-0.11)** гэсэн үнэлгээтэй гарлаа.

Дээрх үнэлгээнээс харахад манай улсын ЖДҮ эрхлэгчдэд бизнесийн орчны зүгээс нийгэм улс төрийн байдал, макро эдийн засгийн нөлөө хамгийн их хүндрэл учруулж байна.

Зураг 4.1 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Харин дэд бүтцийн хөгжил, дотоод хүчин зүйлс харьцангуй боломжийн буюу бусад орчны индекстэй харьцуулахад бага хүндрэл учруулж байна.

Бизнесийн орчинд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг үзүүлэлт тус бүрээр нь үнэлж жагсаахад ЖДҮ эрхлэгчид ажилгүйдэл, ядуурал хамгийн их хүндрэлтэй гэж үзсэн бөгөөд үүний дараагаар

валютын ханш, улс төрийн байдал, хээл хахууль хүндрэл учруулж байна гэж хариулсан байна /Зураг 4.2/.

Зураг 4.2 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

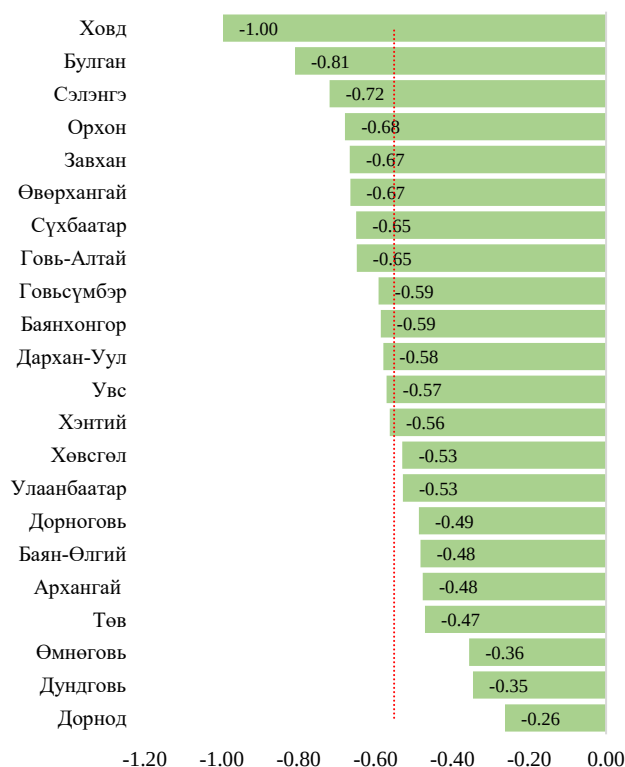
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Харин мэдээлэл холбооны хөгжил болон цахилгаан түгээлтийг судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн сайн гэж дүгнэжээ. Түүнчлэн өрсөлдөх чадвар, тоног төхөөрөмжийн чанар, түүхий эдийн олдоц, технологийн дэвшил, усан хангамж зэрэг нь бусад хүчин зүйлстэй харьцуулахад харьцангуй боломжийн гэж үзсэн байна.

Бизнесийн орчны ерөнхий индексийг аймгуудаар нь авч үзвэл Ховд, Булган аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэх орчинг хамгийн хүндрэлтэй гэж үзсэн бол Дорнод, Дундговь, Өмнөговь аймгуудын хувьд бусад аймгуудтай харьцуулахад боломжийн гэж хариулсан байна /Зураг 4.3/.

Зураг 4.3 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

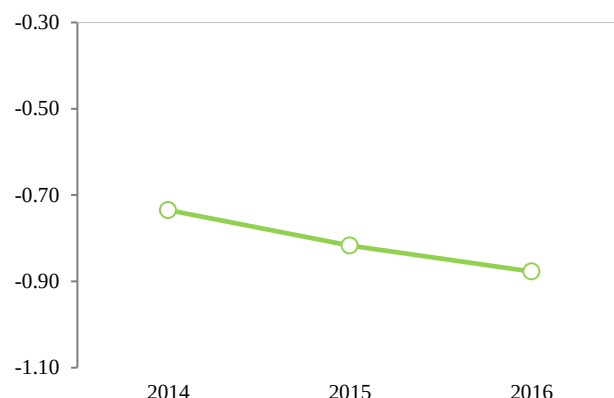
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

4.2 Макро эдийн засгийн нөлөө

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь макро эдийн засгийн нөхцөл байдал өмнөх онуудтай харьцуулахад илүү их сөрөг нөлөөг үзүүлсэн байна /Зураг 4.4/.

Зураг 4.4 ЖДҮ эрхлэгчдэд макро эдийн засгийн үзүүлэх нөлөө

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

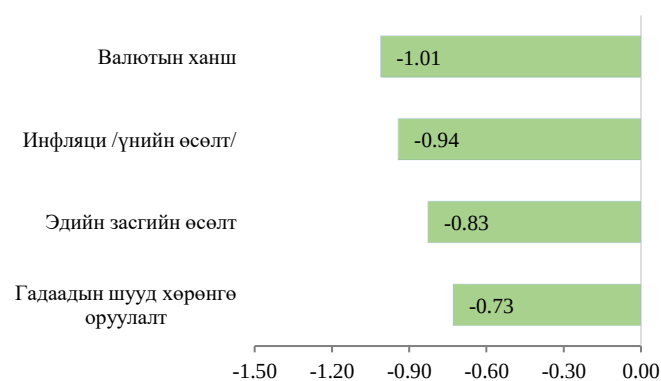

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Тухайлбал, ЖДҮ эрхлэгчид бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь төгрөгийн бусад валюттай харьцах ханшийн сулралт, инфляци хамгийн өндөр сөрөг нөлөөг үзүүлж байна гэж үзжээ. Харин эдийн засгийн өсөлтийн сааралт болон ГШХО-ын бууралт нь бусад эдийн засгийн үзүүлэлттэй харьцуулахад сөрөг нөлөө бага үзүүлсэн байна /Зураг 4.5/.

Зураг 4.5 Макро эдийн засгийн нөлөө, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

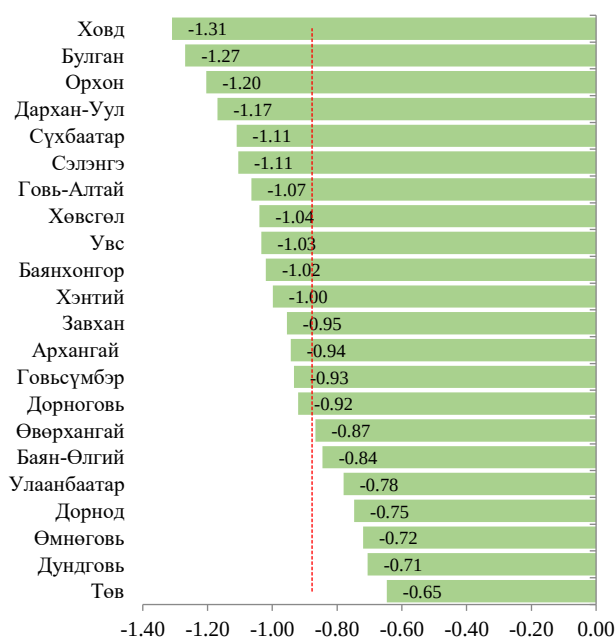
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Нийт эрэлтийн талаас авч үзвэл өрхийн бодит хэрэглээ 2015 оны эхний хагаст 4.2%-ийн өсөлттэй байсан бол 2016 оны II улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 18.9%-иар хумигдсан байна. Эндээс дүгнэхэд нэг талаас импортод тулгуурлан үйл ажиллагаа эрхэлдэг

манай орны ЖДҮ эрхлэгчдэд **төгрөгийн ханшийн сулралт нь түүхий эдийн (орц) зардлыг нэмэгдүүлэх дарамтыг үзүүлж** байгаа бол нөгөө талаас **иргэдийн худалдан авалтын бууралт нь бизнесийн идэвхжлийг бууруулах замаар ААН-үүдэд сөрөг нөлөөг үзүүлж байна.**

Зураг 4.6 ЖДҮ эрхлэгчдийн макро эдийн засгийн нөлөө, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

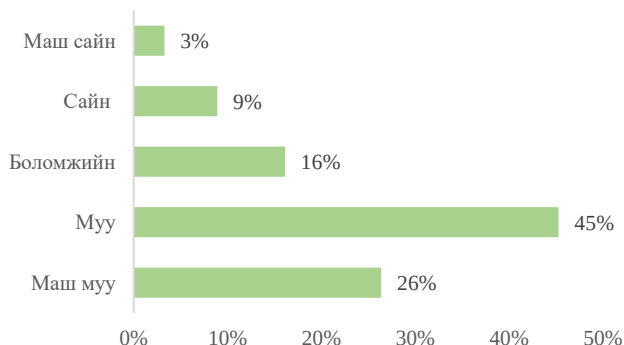
Ховд, Булган аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд макро эдийн засгийн нөлөө нь тэдгээрийн бизнесийн үйл ажиллагаанд бусад аймгуудтай харьцуулахад илүү сөргөөр нөлөөлж байна гэж үзсэн байна. Харин Дорнод, Өмнөговь, Дундговь, Төв аймгууд болон Улаанбаатар хотын хувьд (бусад аймгуудтай харьцуулахад) энэхүү нөлөө нь харьцангуй бага байна.

Эдийн засгийн өсөлт

Манай орны ДНБ-ий бодит өсөлт 2011-2013 оны хооронд уул уурхайн салбар дахь огцом сэргэлтийг даган 3 жил дараалан 2 оронтой тоонд хадгалагдаж байсан боловч сүүлийн жилүүдэд эдийн засаг түүн дотроо уул уурхайн бус салбарын эрч саарснаас үүдэн өсөлт 2014 оны эцэст 7.9%, 2015 оны эцэст 2.3%, 2016 оны эхний хагас (аж үйлдвэр, барилгын салбарын бодит өсөлт саарсан) жилийн байдлаар 1.4%-д хүрч буураад байна /Шигтгээ 4-1/.

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 12% нь эдийн засгийн өсөлт бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд сайн, 16% нь боломжийн нөлөө үзүүлж байна гэж хариуллаа. Харин нийт судалгаанд хамрагдсан бизнес эрхлэгчдийн тал нь буюу 45% нь муу, 26% нь маш муу нөлөө үзүүлсэн гэж дүгнэжээ /Зураг 4.7/.

Зураг 4.7 Эдийн засгийн өсөлтийн нөлөө

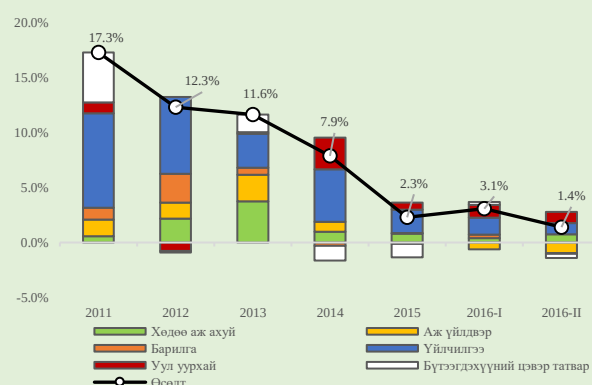

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Эдийн засаг өсөлт саарч буй өнөөдрийн нөхцөлд ЖДҮ эрхлэгчдийн олонх нь эдийн засгийн өсөлт бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлсөн гэсэн хариултыг өгч байгаа нь хувийн хэвшлийнхэнд эдийн засагт нүүрлээд буй өнөөгийн хүндрэл хүндээр тусч байгааг харуулж байна.

Шигтгээ 4-1: Эдийн засгийн өсөлт

2016 оны эхний хагас жилийн байдлаар бодит дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлт 1.4%-тай гарсан бөгөөд уул уурхайн салбар өмнөх оны мөн үеэс 9.1%-иар өссөн нь ДНБ-ий өсөлтийн дийлэнх буюу 2 нэгж хувийг бүрдүүлжээ.

Эх сурвалж: УСХ

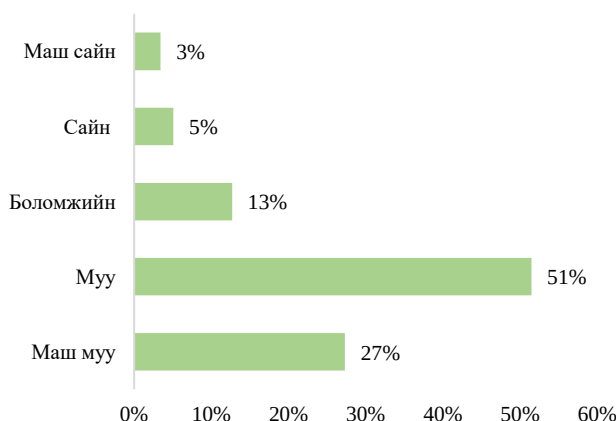
Харин сүүлийн таван улирал дараалан уналттай байгаа уул уурхайн бус салбар өмнөх оны мөн үеэс 0.8%-иар агшиж, өсөлтийг 0.6 нэгж хувиар сааруулах нөлөө үзүүлжээ. Үүнд боловсруулах аж үйлдвэр болон бүтээгдэхүүний цэвэр татвар өсөлтийг хамгийн ихээр сааруулах нөлөөтэй байлаа.

Инфляци

Судалгаанд оролцогч ЖДҮ эрхлэгчдийн тал буюу 51% нь инфляцийн түвшин бизнес эрхлэхэд муу нөлөөг үзүүлж байна гэж үзсэн бол 27% нь маш муу нөлөөтэй байна гэж хариулжээ.

Харин судалгаанд хамрагдсан бизнес эрхлэгчдийн 18% нь өнөөдрийн инфляцийн түвшин бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд боломжийн, сайн нөлөөг үзүүлж байна гэсэн хариултыг өгчээ /Зураг 4.8/.

Зураг 4.8 Инфляцийн нөлөө

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

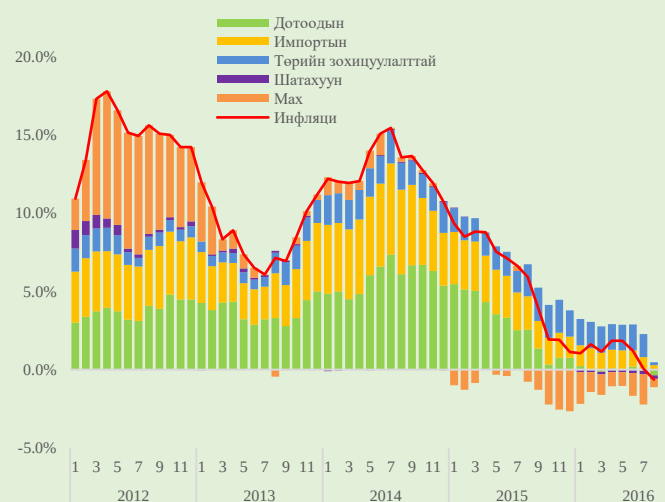
Монголбанк мөнгөний бодлогын зах зээлд суурилсан хэрэгслийг ашиглан хэрэглээний үнийн индексээр хэмжигдэх инфляцийг 2017-2019 онд жилийн 8%-иас дээшгүй түвшинд⁴ байлгахад мөнгөний бодлогыг хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа бөгөөд 2016 оны эхний 9 сарын дунджаар инфляци 0.8%-тай байна. /Шигтгээ 4-2/.

Шигтгээ 4-2: Инфляци

Эдийн засгийн өсөлт, иргэдийн орлогын өсөлт саарч, худалдан авах чадвар буурсантай холбоотойгоор эрэлтийн гаралтай инфляцийн дарамт 2014 оны дунд үеэс буурч, улмаар 2016 оны 8 дугаар сарын байдлаар 0.6%-ийн дефляцитай болоод байна.

2016 оны 8 дугаар сарын Улаанбаатар хотын жилийн инфляци (-0.6%)-ийг бүтцээр нь задлан үзвэл мах, махан бүтээгдэхүүн -0.5, дотоодын бараа бүтээгдэхүүн -0.4, шатахуун -0.2, импортын бараа бүтээгдэхүүн 0.3, төрийн зохицуулалттай бараа, үйлчилгээ 0.2 нэгж хувийг тус тус бүрдүүлж байна. Өргөн хэрэглээний бараа, бүтээгдэхүүний үнийн ерөнхий төлөвийг харвал махны үнэ сүүлийн 1 жилийн турш өмнөх оны мөн үеэс буурч

инфляцийг бууруулах нөлөө үзүүлж байгаа бол бусад бүлгүүдийн үнийн өсөлтийн бүрэлдэхүүн тус бүрээр саарч байгаа хандлага үргэлжилсээр байна.

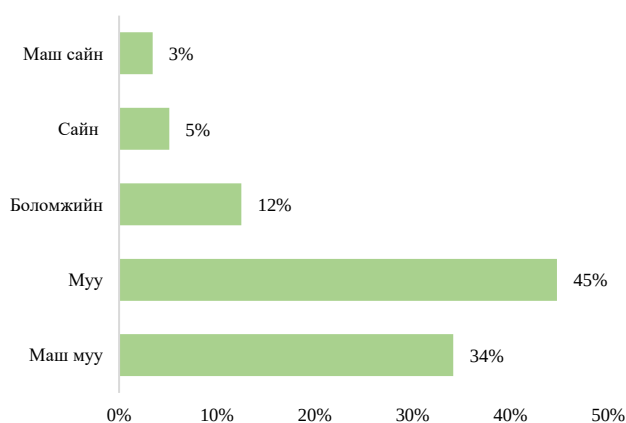

Эх сурвалж: УСХ, Судлаачийн тооцоолол

Төгрөгийн нэрлэсэн ханш

Төгрөгийн бусад валюттай харьцах ханш суларсан нь бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд маш муу нөлөөг үзүүлж байна гэж ААН-үүдийн 34% нь, муу нөлөө үзүүлж байна гэж 45% нь хариуллаа. Харин санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн 20% нь нэрлэсэн ханшийн өнөөдрийн түвшин нь бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд боломжийн эерэг нөлөөг үзүүлсэн гэж дүгнэжээ /Зураг 4.9/.

Зураг 4.9 Төгрөгийн ханшийн нөлөө

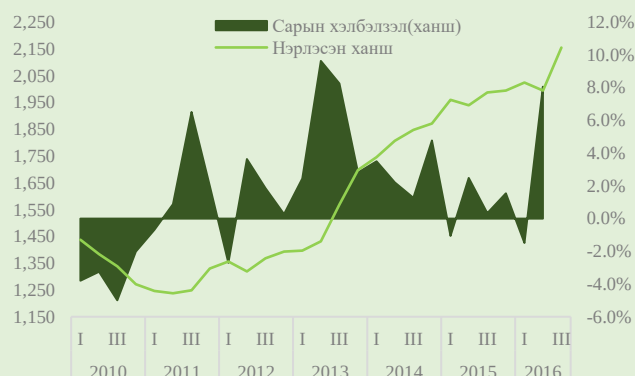
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Эдийн засгийн хүндрэлтэй өнөөгийн нөхцөлд импортын бараанд түшиглэн үйл ажиллагаа эрхэлдэг ЖДҮ эрхлэгчдэд ханшийн сулралт нь түүхий эдийн зардлыг өсгөж улмаар борлуулалтад нь сөрөг нөлөө үзүүлэх магадлалтай юм /Шигтгээ 4-3/.

⁴<https://mongolbank.mn/documents/guidelinesproject/2017.pdf>

Шигтгээ 4-3: Нэрлэсэн ханш

2013 оны эцэст төгрөгийн ам.доллартой харьцах нэрлэсэн ханш 1,659.34 төгрөгт хүрч өмнөх оны мөн үеэс 19.2%-иар суларсан бол 2014 оны эцэст ханш 1,888.44 төгрөгт хүрч өмнөх оноос 13.8%-иар суларсан байна.

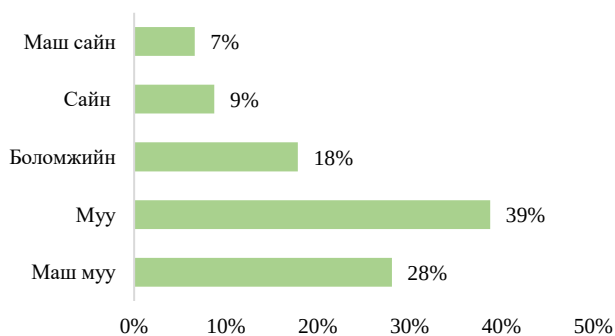
Эх сурвалж: Монголбанк

2016 оны III улирлын байдлаар төгрөгийн ханш 2,154.9 төгрөгт хүрч, оны эхнээс 8.1%, өмнөх оны мөн үеэс 8.4%-иар тус тус сулраад байна.

Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт

ГШХО-ын бууралт нь бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь маш муу нөлөөг үзүүлж байна гэж ААН-үүдийн 39% нь, муу нөлөө үзүүлж байна гэж 24% нь хариуллаа. Харин санал асуулганд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн 34% нь ГШХО-ын бууралт нь бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд боломжийн эерэг нөлөөг үзүүлсэн гэж дүгнэжээ /Зураг 4.10/.

Зураг 4.10 Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

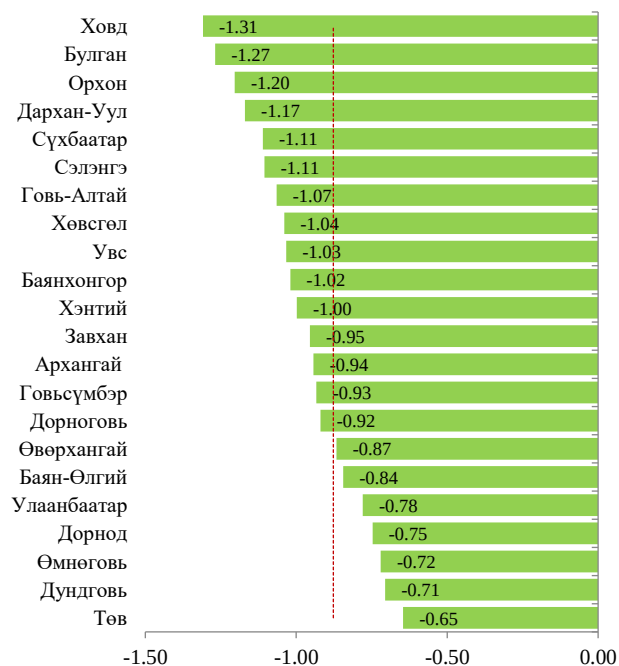
Уул уурхайн супер циклийн үед ГШХО нэмэгдэж Монгол улс 2011-2012 онд жилд дунджаар 4,514 сая ам доллар (ДНБ-ий 40%) байсан бол 2013 онд 2,098 сая (ДНБ-ий 17%), 2014 онд 276 сая (ДНБ-ий 2%) 2015 онд 110 сая (ДНБ-ий 1%) долларын хөрөнгө оруулалт орж ирсэн байна.

Аймаг, нийслэлээр

Макро орчны бүлгийн индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Булган аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид макро эдийн засгийн орчинд хамгийн муу үнэлгээ өгсөн байна. Түүний дараагаар Орхон, Дархан-Уул, Сүхбаатар аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид улсын дундажтай харьцуулахад макро эдийн засгийн орчинд муу үнэлгээг өгчээ.

Зураг 4.11 Макро эдийн засгийн орчин, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Харин Дорнод, Өмнөговь, Дундговь болон Төв аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад макро эдийн засгийн нөлөө харьцангуй бага сөрөг нөлөө үзүүлж байна гэжээ.

Макро эдийн засгийн орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийн хувьд задлан авч үзвэл Говь-Алтай, Булган аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид валютын ханшинд хамгийн муу үнэлгээг өгчээ.

Ховд, Булган, Хөвсгөл, Баянхонгор аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид бизнес эрхлэхэд эдийн засгийн өсөлтийн сааралт ихээхэн хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ.

Хүснэгт 4.1 Макро эдийн засгийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

	Эдийн засгийн өсөлт	Инфляци /үнийн өсөлт/	Валютын ханш	Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт
Улсын дүн	-0.83	-0.94	-1.01	-0.73
Архангай	-0.91	-0.80	-1.16	-0.90
Баян-Өлгий	-0.85	-0.50	-1.10	-0.94
Баянхонгор	-1.15	-1.12	-1.15	-0.66
Булган	-1.23	-1.19	-1.30	-1.36
Дархан-Уул	-1.04	-0.98	-1.26	-1.40
Дорнод	-0.82	-0.98	-0.91	-0.28
Дорноговь	-0.81	-0.95	-1.12	-0.81
Дундговь	-0.72	-0.60	-1.08	-0.42
Говь-Алтай	-0.74	-1.42	-1.58	-0.52
Говьсүмбэр	-0.75	-0.95	-1.15	-0.88
Хэнтий	-0.83	-1.13	-1.07	-0.96
Ховд	-1.38	-1.14	-1.44	-1.28
Хөвсгөл	-1.16	-1.20	-1.11	-0.68
Орхон	-1.00	-1.21	-1.38	-1.22
Сэлэнгэ	-1.05	-1.08	-1.22	-1.07
Сүхбаатар	-1.09	-1.12	-1.30	-0.93
Төв	-0.15	-0.98	-1.02	-0.44
Улаанбаатар	-0.74	-0.88	-0.85	-0.65
Өмнөговь	-0.54	-0.80	-1.08	-0.45
Увс	-1.00	-1.02	-1.28	-0.83
Өвөрхангай	-0.96	-1.03	-1.07	-0.42
Завхан	-0.95	-0.93	-1.10	-0.84

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дүгнэлт

Энэ удаагийн судалгааны дүнгээр макро эдийн засгийн орчинд өгсөн үнэлгээ судалгаа авч эхэлснээс хойш хамгийн доод түвшиндээ хүрсэн байна. ЖДҮ эрхлэгчдэд төгрөгийн бусад валюттай харьцах ханшийн сулралт болон инфляци нь бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд ихээхэн хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ.

Нэг талаас төгрөгийн ханшийн сулралт нь үйлдвэрлэлийн өртгийг нэмэгдүүлэх, нөгөө талаас нийт эрэлт буурсан, иргэдийн бодит орлогын өсөлт саарсан нь ААН-ийн борлуулалт, орлогод сөргөөр нөлөөлж улмаар үйл ажиллагаа нь хумигдахад нөлөөлж байна.

4.3 Нийгэм, улс төрийн байдал

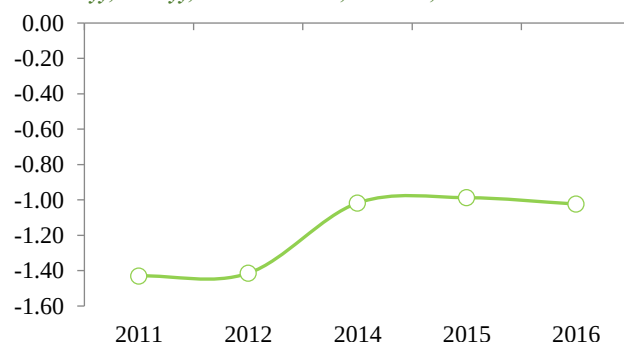
Нэгдсэн дүн

ЖДҮ эрхлэгчдэд нийгэм, улс төрийн зүгээс үзүүлж буй нөлөө 2014 онд бага зэрэг сайжирсан ч сүүлийн хоёр жилийн судалгаагаар уг үзүүлэлт төдийлөн сайжраагүй бөгөөд бизнесийн үйл ажиллагаанд нь хамгийн муугаар нөлөөлж байна. Жижиг, дунд үйлдвэрлэлд нийгмийн зүгээс учруулж буй хамгийн гол бэрхшээлүүд нь ажилгүйдэл, ядуурал болон улс төрийн тогтворгүй байдал, хээл хахууль болж байна.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр нийгмийн орчны бүлгийн индекс **(-1.02)** буюу муу гэж дүгнэгдсэн нь өнгөрсөн 2 жилийнхтэй ойролцоо түвшинд байна.

Зураг 4.12 Нийгмийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

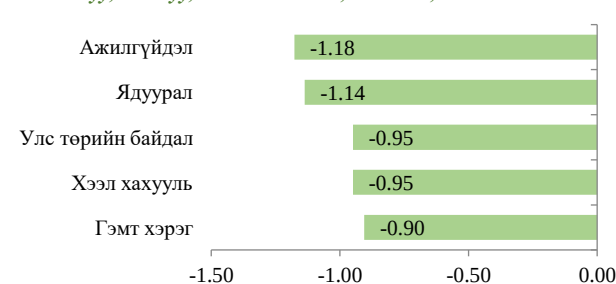

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Энэ удаагийн санал асуулгын дүнгээс харахад ЖДҮ эрхлэгчдэд нийгмийн орчны зүгээс ажилгүйдэл, ядуурал хамгийн их хүндрэл учруулдаг гэж судалгаанд оролцогчид үзсэн байна /Зураг 4.13/.

Зураг 4.13 Нийгмийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

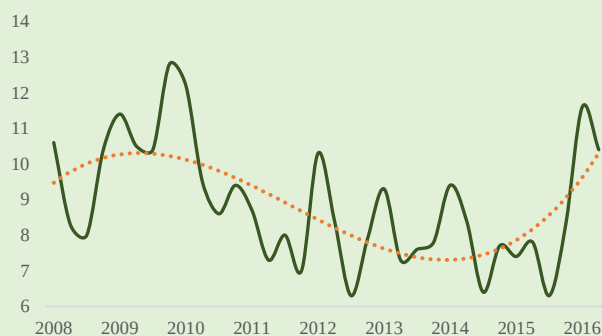
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Ажилгүйдлийн түвшин өндөр байгаа нь нэг талаас ядуурлыг нэмэгдүүлж улмаар хэрэглэгчдийн худалдан авалтыг бууруулж

байна. Хэрэглэгчийн худалдан авалт муу байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдийн борлуулалтад сөргөөр нөлөөлж байна гэжээ.

Шигтгээ 4-4: Ажилгүйдлийн түвшин

Дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямралын үе болох 2008-2009 оны хооронд ажилгүйдлийн түвшин дунджаар 10.3%-тай байсан ч манай орны экспортын гол бараа бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээл дээрх үнэ нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор эдийн засаг сэргэж, улмаар ажилгүйдлийн түвшин 2011 онд дунджаар 7.8%-д хүрсэн

Эх сурвалж: YCX

Улмаар ажилгүйдлийн түвшин 2015 он хүртэл буурах хандлагатай байсан бол 2016 он гарсаар нэмэгдээд байна.

Түүнчлэн улс төрийн байдал, хээл хахууль ЖДҮ эрхлэхэд ихээхэн хүндрэл болдог гэж хариулсан байна.

Шигтгээ 4-5: Хүн амын амьжиргааны доод түвшин

Үндэсний Статистикийн Хорооноос тооцсон нэг хүнд сард ногдох амьжиргааны доод түвшин баруун бүсэд 164.8 мянган төгрөг, хангайн бүс 170.8 мянган төгрөг, төвийн бүс 163.0 мянган төгрөг, зүүн бүс 163.7 мянган төгрөг, Улаанбаатар хотод 183.7 мянган төгрөг байна.

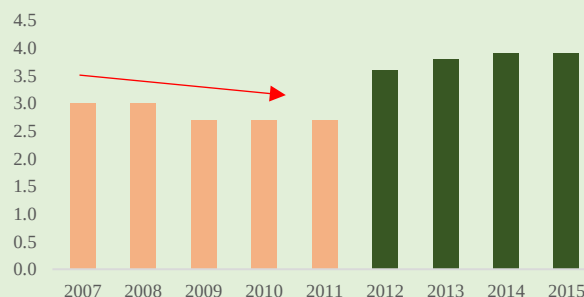
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Баруун бүс	104.3	115.6	132.0	146.6	164.2	164.8
Хангайн бүс	105.1	116.8	130.9	149.6	167.2	170.8
Төвийн бүс	106.6	117.5	132.4	149.7	164.3	163.0
Зүүн бүс	103.5	113.0	130.5	144.5	160.8	163.7
Улаанбаатар	118.1	126.5	149.9	169.0	185.4	183.7
Дундаж өсөлт	14%	10%	15%	12%	11%	0.5%

Хүн амын амьжиргааны доод түвшин 2014 онд 12%, 2015 онд 11%-иар тус тус өсөж байсан бол 2016 онд өсөлтийн хурд огцом саарч 0.5%-д хүрсэн байна. Эдийн засгийн таагүй байдал үргэлжилж байгаа нь хүн амын амьжиргааны доод түвшний өсөлт саарах, улмаар хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар муудахад нөлөөлж байна.

Хулгай, дээрэм, залилан болон бие мах бодод гэмтэл учруулах төрлийн гэмт хэрэг нийгэмд түгээмэл байсаар байгаа нь ЖДҮ эрхлэхэд саад учруулж буй бас нэгэн бэрхшээл болж байна.

Шигтгээ 4-6: Авлигын индекс

Олон улсын “Transparency international” байгууллагаас тооцдог авлигын индекс нь 0-10 хооронд орших бөгөөд индексийн утга тэгтэй ойролцоо байвал авлига ихтэй гэж ойлгоно. Эсрэг тохиолдолд тухайн улсын авлигын индексийн тоон утга 10-тай ойр байснаар авлига, хээл хахууль доогуур түвшинд байгааг илэрхийлнэ.

Эх сурвалж: Transparency international

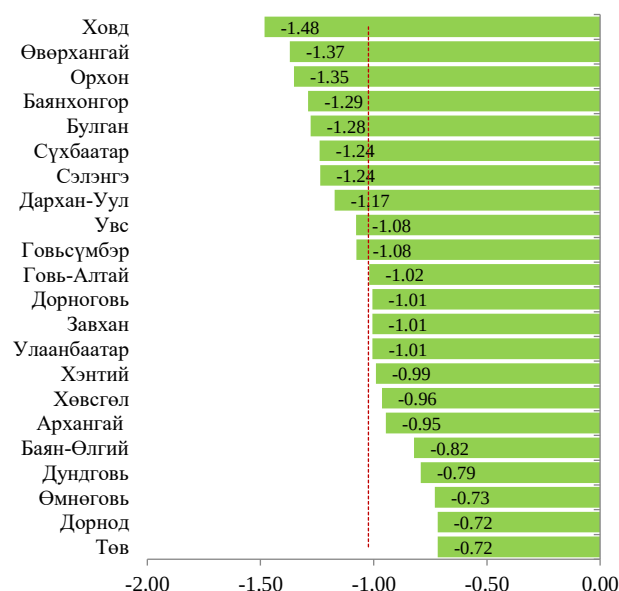
“Transparency international” байгууллагын судалгаагаар 2007 оноос 2011 оныг хүртэл авлигын индекс бага зэрэг буурч байсан нь, авлига нэмэгдэж байсныг илэрхийлж байна. Харин 2012 оноос индексийн утга бага зэрэг нэмэгдэж, тогтвортой түвшинд байна.

Аймаг, нийслэлээр

Нийгмийн орчны бүлгийн индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчинд хамгийн муу үнэлгээг өгчээ.

Зураг 4.14 Нийгмийн орчин, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Түүний дараагаар Орхон, Өвөрхангай аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчин хүндрэлтэй байна гэж дүгнэжээ. Харин Дундговь, Дорнод аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчинг

бусад аймгуудтай харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ.

Ядуурал, ажилгүйдэл нь Ховд, Орхон, Сэлэнгэ болон Говь-Алтай аймгуудын бизнес эрхлэгчдэд илүү хүндрэл учруулж байгаа бол Дундговь, Өмнөговь, Баян-Өлгий аймгуудад харьцангуй бага хүндрэлтэй байна /Хүснэгт 4.2/.

Хүснэгт 4.2 Нийгмийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

	Ядуурал	Ажилгүйдэл	Гэмт хэрэг	Хээл хахууль	Улс төрийн байдал
Улсын дүн	-1.14	-1.18	-0.90	-0.95	-0.95
Архангай	-1.11	-1.06	-0.64	-0.98	-0.93
Баян-Өлгий	-0.98	-1.04	-0.43	-0.76	-0.91
Баянхонгор	-1.32	-1.33	-1.23	-1.33	-1.24
Булган	-1.27	-1.24	-1.19	-1.37	-1.33
Дархан-Уул	-1.20	-1.24	-0.90	-1.28	-1.24
Дорнод	-0.98	-1.10	-0.18	-0.49	-0.84
Дорноговь	-1.07	-1.08	-0.86	-0.93	-1.09
Дундговь	-0.95	-0.97	-0.44	-0.57	-1.03
Говь-Алтай	-1.58	-1.56	-0.38	-0.58	-1.00
Говьсүмбэр	-1.38	-1.23	-0.81	-1.00	-0.95
Хэнтий	-1.32	-1.26	-0.87	-0.73	-0.78
Ховд	-1.56	-1.51	-1.36	-1.53	-1.44
Хөвсгөл	-1.31	-1.38	-0.54	-0.70	-0.88
Орхон	-1.45	-1.43	-1.18	-1.28	-1.42
Сэлэнгэ	-1.41	-1.41	-0.92	-1.28	-1.16
Сүхбаатар	-1.35	-1.33	-0.95	-1.21	-1.36
Төв	-1.10	-1.12	-0.34	-0.41	-0.61
Улаанбаатар	-1.04	-1.10	-1.03	-0.92	-0.94
Өмнөговь	-1.04	-0.98	-0.35	-0.60	-0.67
Увс	-1.29	-1.18	-0.85	-1.12	-0.96
Өвөрхангай	-1.29	-1.46	-1.30	-1.55	-1.25
Завхан	-1.13	-1.36	-0.69	-0.92	-0.93

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Нийгмийн орчинд хамгийн муу үнэлгээг Ховд, Орхон, Өвөрхангай аймгуудын судалгааны оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид өгсөн бөгөөд ядуурал, ажилгүйдлээс гадна хээл хахууль болон улс төрийн байдал бизнесийн үйл ажиллагаанд нь нэлээд хүндрэл учруулдаг байна. Мөн Өвөрхангай, Баянхонгор, Булган, Дархан-Уул, Орхон, Сэлэнгэ, Сүхбаатар болон Ховд аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид хээл хахууль болон улс төрийн байдалд муу гэсэн үнэлгээг өгчээ.

Дүгнэлт

Судалгаанд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчинд ерөнхийдөө муу гэсэн үнэлгээг өгсөн хэдий ч өмнөх судалгаануудын дүнтэй харьцуулахад Улаанбаатар хотын үзүүлэлт бага зэрэг сайжирсан байна. Санал

асуулгын үр дүнгээс харахад ЖДҮ-ийн хөгжилд нийгмийн зүгээс хээл хахууль, улс төрийн байдал хүндрэл учруулдаг ч хамгийн гол бэрхшээл нь ажилгүйдэл, ядуурал болж байна.

Ажилгүйдлийн түвшин өндөр байгаа нь нэг талаас ядуурлын түвшинг нэмэгдүүлж, хэрэглэгчдийн худалдан авалтыг бууруулж байна. Үүнээс шалтгаалж ЖДҮ эрхлэгчдийн борлуулалт хангалттай түвшинд хийгдэхгүйд хүрч, урт хугацаанд эргэлтийн хөрөнгөөр дутагдах, хэрэв зээлтэй бол зээлийн эргэн төлөлтийн дарамтанд орох зэрэг санхүүгийн хүндрэлүүдтэй тулгарах магадлалтай. Нөгөө талаас ядуурал, ажилгүйдэл нийгэмд өндөр байгаагаас ЖДҮ шинээр эрхлэх, үйл ажиллагаагаа өргөтгөхөд барьцаа хөрөнгө, баталгааны асуудал хүндрэл учруулж байна.

4.4 Хууль, эрх зүйн орчин

ЖДҮ-ийн эрх зүйн орчинг сайжруулан, ЖДҮ-ийг хөгжүүлснээр өрсөлдөх чадвар бүхий ЖДҮ-үүд бий болж, ажлын байр нэмэгдэн, ажилгүйдэл, ядуурал буурч, дотоодын үйлдвэрлэл нэмэгдэх чухал үр нөлөөтэй. Иймээс улс орнууд ЖДҮ эрхлэгчдийн хууль, эрх зүйн таатай орчныг бүрдүүлэхэд анхаарч,

бодлогын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг байна.

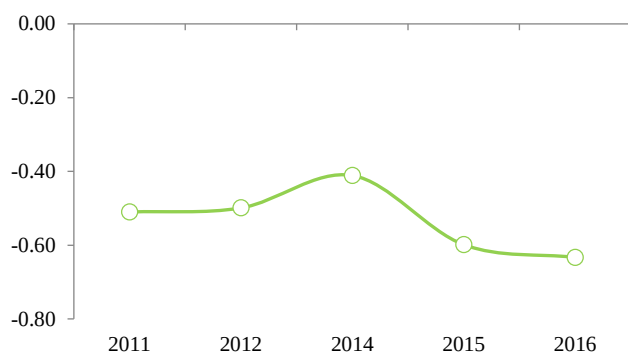
Манай улсын хувьд хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчны хүрээнд ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй тодорхой ажлууд хийгдэж байгаа ч үр дүн, хэрэгжилт нь хангалттай бус гэж санал асуулгад оролцогсод үзсэн байна.

Нэгдсэн дүн

Энэ удаагийн түүвэр судалгааны үр дүнгээр хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчны бүлгийн индекс **(-0.63)** буюу судалгаа авч эхэлснээс хойш хамгийн муу түвшиндээ хүрчээ.

Зураг 4.15 Хууль, эрх зүйн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

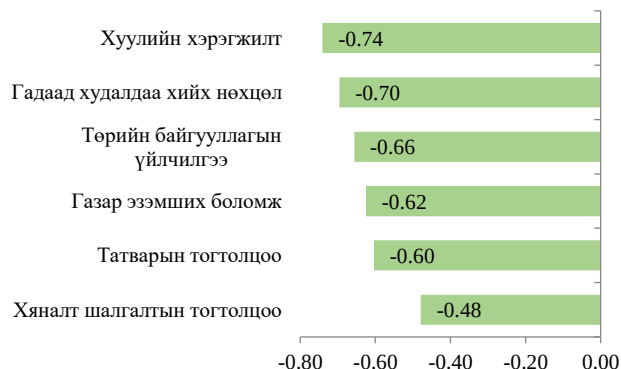
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчныг дотор нь задлан авч үзвэл хуулийн хэрэгжилт сул, төрийн байгууллагын үйлчилгээ хүнд сурталтай, газар эзэмших боломж муу байгаа нь ЖДҮ эрхлэхэд ихээхэн хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ.

Судалгаанд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид хуулийн хэрэгжилтэд хамгийн муу үнэлгээг өгсөн бөгөөд үүнд “Жижиг дунд үйлдвэрийн тухай хууль”, “Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хууль”, “Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль”, “Зээлийн батлан даалтын сангийн тухай хууль” зэрэг жижиг дунд үйлдвэрлэлтэй холбоотой болон холбогдох хууль, журмын хэрэгжилт сул, хуулиа дагаж мөрддөггүйтэй холбоотой байх талтай.

Зураг 4.16 Хууль, эрх зүйн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

ЖДҮ эрхлэгчид хээл хахууль бизнесийн үйл ажиллагаанд нь их хүндрэл учруулдаг, хүнд суртал ихтэй байдаг зэргээс шалтгаалж төрийн байгууллагын үйлчилгээнд доогуур үнэлгээг өгөхөд хүргэжээ.

Шигтгээ 4-7: Хэрэгцээний зориулалтаар иргэнд газар өмчлүүлэх тухай

“Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай” хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш буюу 2003 оны 05 дугаар сарын 01-ний өдрөөс 2015 оны жилийн эцсийн байдлаар улсын хэмжээнд нийт 446 мянган иргэн 47.8 мянган га газрыг өмчилж авсан байна.

Аймаг, нийслэлийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар 2016 онд улсын хэмжээнд нийт 29,820.97 га газрыг гэр бүлийн хэрэгцээний зориулалтаар, 39.26 га газрыг аж ахуйн зориулалтаар тус тус өмчлүүлэхээр шийдвэрлэсэн. Мөн 2016 онд улсын хэмжээнд иргэдэд үнэгүй өмчлүүлэхээр төлөвлөсөн нийт 29820.97 га газрын 4.5 хувийг одоо эзэмшиж, ашиглаж байгаа хашааны газар, 93.0 хувийг шинээр өмчлүүлэх газар, 2.5 хувийг улсын чанартай авто замын дагуух газар эзэлж байгаа бол аж ахуйн зориулалтаар өмчлүүлэхээр төлөвлөсөн нийт 32.26 га газрын 6.5 хувийг үр тариа, 55.1 хувийг төмс, хүнсний ногоо тарих зориулалттай, 38.2 хувийг газар тариалангаас бусад аж ахуйн зориулалттай газар тус тус эзэлж байна.

Эх сурвалж: Барилга, хот байгуулалтын яам

Газар эзэмших боломжинд өгсөн үнэлгээ өмнөх судалгаанаас бага зэрэг буурсан дүнтэй байна. ААН, иргэнд хэрэгцээний болон үйл ажиллагааны зориулалтаар газар өмчлүүлж байгаа хэдий ч аж ахуйн зориулалтаар байршил сайтай газар хувьчилж авахад хүндрэлтэй хэвээр байгаа гэжээ.

Шигтгээ 4-8: Засаглалын индекс

Дэлхийн банкны хувьд засаглалын чанарыг тодорхойлж, хэмжих тал дээр маш олон судалгааны ажлыг хийсэн ба үндсэн 6 үзүүлэлт дээр тулгуурлан 215 улс орны засаглалын индексийг тооцдог байна.

Монгол улсын засаглалын индекс 2010-2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Дуу хоолой ба хариуцлагатай байдал ⁵	0.04	0.00	0.03	0.07	0.23	0.24
Улс төрийн тогтвортой байдал	0.59	0.60	0.47	0.49	0.76	0.65
ЗГ-ын үр ашигт байдал ⁶	-0.57	-0.58	-0.63	-0.54	-0.41	-0.40
Зохицуулалтын байдал ⁷	-0.22	-0.20	-0.20	-0.31	-0.25	-0.33
Хуулийн хэрэгжилт ⁸	-0.39	-0.30	-0.39	-0.38	-0.35	-0.39
Авлигын хяналт ⁹	-0.73	-0.68	-0.53	-0.48	-0.47	-0.47

Засаглалын индекс нь -2.5 аас +2.5 хооронд орших бөгөөд индексийн утга +2.5 тай ойролцоо байвал засаглалын чанар сайн гэж ойлгоно. Эсрэг тохиолдолд тухайн улсын засаглалын индексийн тоон утга -2.5 тай ойр байснаар засаглалын чанар доогуур түвшинд байгааг харуулна.

Хуулийн хэрэгжилтийн индекс 2010-2015 оны судалгаагаар сөрөг утгатай тодорхойлогдсон бөгөөд энэ нь хуулийн хэрэгжилт болон биелэлт сул байгааг харуулж байна. Засгийн газрын үр ашигт байдлын индекс сөрөг утгатай гарсан бөгөөд үүнд боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар сул, засгийн газрын амлалтад итгэх итгэл сул байгааг илэрхийлжээ.

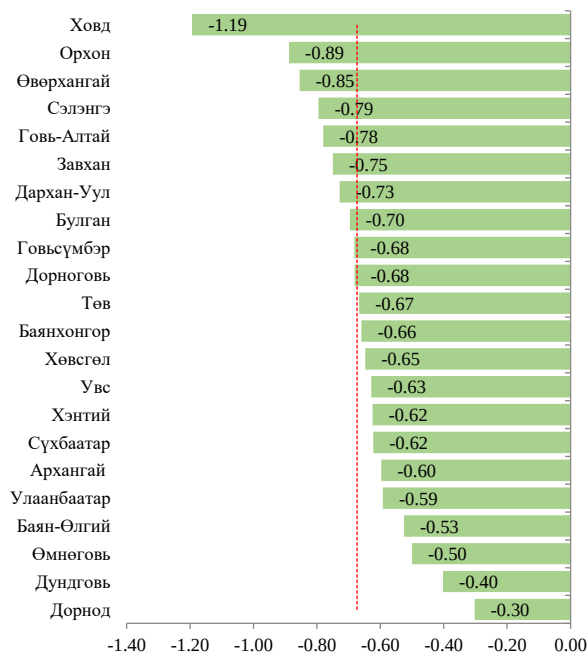
Авлигын хяналтын индекс 2010-2015 оны туршид хасах утгатай гарсан нь манай улсын хувьд төрийн эрх мэдлийг хувийн ашиг сонирхолд ашиглах явдал их байгааг илтгэж байна.

Аймаг, нийслэлээр

Хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчны бүлгийн индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд аймаг хамгийн муу үнэлгээтэй гарсан бөгөөд түүний дараагаар Орхон, Өвөрхангай, Сэлэнгэ аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид улсын дундажтай харьцуулахад салбарын хөгжлийг дэмжих эрх зүйн орчин муу бүрдсэн гэж үзжээ /Зураг 4.17/.

Зураг 4.17 Хууль, эрх зүйн орчин, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Харин Дорнод, Дундговь, Өмнөговь, Баян-Өлгий аймгуудад бусад аймгуудтай харьцуулахад хууль эрх зүйн тогтолцоо, төрийн үйлчилгээ нь боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өгсөн байна.

Хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр авч үзвэл хуулийн хэрэгжилт, төрийн байгууллагын үйлчилгээ нь Ховд, Өвөрхангай, Орхон аймгуудын бизнес эрхлэгчдэд илүү хүндрэл учруулж байгаа бол Өмнөговь, Баянхонгор, Дорнод аймгуудад харьцангуй бага хүндрэлтэй байна.

Ховд, Говь-Алтай, Орхон аймагт үйлдвэрлэл эрхлэхэд газар эзэмших боломж муу байна гэж үзсэн байна. Дорнод, Дундговь, Сүхбаатар аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад гадаад худалдаа хийх боломж харьцангуй боломжийн гэж дүгнэжээ.

Улаанбаатар хотод ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчид хуулийн хэрэгжилт, газар эзэмших боломж, төрийн байгууллагын үйлчилгээнд хамгийн тааруу үнэлгээг өгсөн бол хяналт шалгалтын тогтолцоог боломжийн гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 4.3 Хууль, эрх зүйн орчин, үзүүлэлтээр

⁵ Хүний үг хэлэх эрх чөлөө

⁶ Боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар

⁷ Засгийн газрын эдийн засгийн бодлого тодорхойлох, хэрэгжүүлэх чадвар

⁸ Хуулийн хэрэгжилт, биелэлт

⁹ Төрийн эрх мэдлийг хувийн ашиг, сонирхолд ашиглах явдал

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, +1=сайн, +2=маш сайн/

	Хуулийн хэрэгжилт	Татварын тогтолцоо	Гадаад худалдаа хийх нөхцөл	Төрийн байгууллагын үйлчилгээ	Хяналт шалгалтын тогтолцоо	Газар ээмших боломж
Улсын дүн	-0.74	-0.60	-0.70	-0.66	-0.48	-0.62
Архангай	-0.53	-0.50	-0.66	-0.66	-0.51	-0.72
Баян-Өлгий	-0.70	-0.45	-0.61	-0.64	-0.54	-0.21
Баянхонгор	-1.04	-0.69	-0.60	-0.44	-0.69	-0.49
Булган	-0.84	-0.79	-0.86	-0.78	-0.45	-0.45
Дархан-Уул	-0.70	-0.69	-1.14	-0.77	-0.54	-0.52
Дорнод	-0.53	-0.40	-0.44	-0.24	-0.02	-0.17
Дорноговь	-0.91	-0.77	-0.77	-0.59	-0.55	-0.50
Дундговь	-0.43	-0.37	-0.57	-0.62	-0.26	-0.15
Говь-Алтай	-0.68	-0.74	-0.86	-0.64	-0.40	-1.36
Говьсүмбэр	-0.86	-1.04	-0.65	-0.55	-0.32	-0.67
Хэнтий	-1.00	-0.62	-0.59	-0.69	-0.34	-0.50
Ховд	-1.19	-1.26	-1.21	-1.20	-1.16	-1.14
Хөвсгөл	-0.78	-0.70	-0.64	-0.58	-0.50	-0.68
Орхон	-0.93	-0.93	-0.88	-1.10	-0.64	-0.84
Сэлэнгэ	-0.93	-0.90	-0.91	-0.72	-0.77	-0.53
Сүхбаатар	-0.74	-0.72	-0.53	-0.51	-0.74	-0.48
Төв	-0.68	-0.49	-1.05	-0.54	-0.41	-0.83
Улаанбаатар	-0.70	-0.50	-0.64	-0.63	-0.40	-0.68
Өмнөговь	-0.50	-0.61	-0.63	-0.46	-0.47	-0.33
Увс	-0.63	-0.60	-0.68	-0.72	-0.72	-0.43
Өвөрхангай	-1.09	-1.00	-0.63	-1.17	-1.00	-0.24
Завхан	-0.83	-0.73	-0.93	-0.74	-0.56	-0.70

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дүгнэлт

Энэ удаагийн судалгаагаар хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчинд өгсөн үнэлгээ судалгаа авч эхэлснээс хойш хамгийн муу түвшиндээ хүрсэн байна. ЖДҮ эрхлэгчид хуулийн хэрэгжилтэд хамгийн муу үнэлгээг өгсөн бөгөөд үүнд төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагууд хуулийн хэрэгжилтийг төдийлөн хангалттай дагаж мөрдөхгүй байгаа, төрийн байгууллагын үйлчилгээ хүнд сурталтай, чирэгдэл ихтэй зэрэг нь голлон нөлөөлжээ.

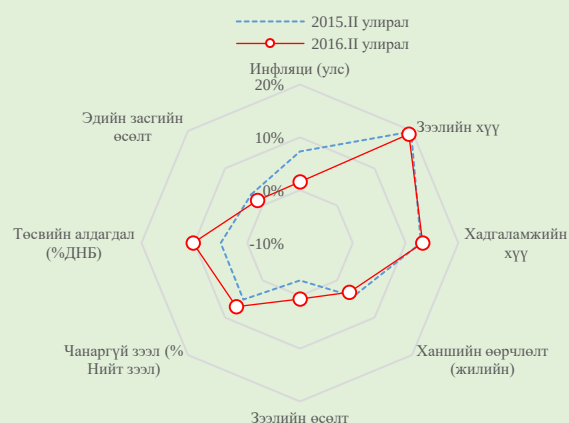
Газар эзэмших боломжинд өгсөн үнэлгээ өмнөх судалгаанаас бага зэрэг буурсан дүнтэй байна. ААН, иргэдэд хэрэгцээний болон үйл ажиллагааны зориулалтаар газар өмчлүүлж байгаа хэдий ч газар олгох үйл явц, зохион байгуулалт тааруу мөн үйл ажиллагаа явуулахад тохиромжтой байршилд аж ахуйн зориулалтаар газар хувьчилж авах боломж бага байдаг нь хүндрэлтэй гэж үзжээ.

4.5 Зах зээлийн орчин

Макро эдийн засгийн орчин, зах зээлийн хэмжээ, технологийн дэвшил зэрэг 12 үзүүлэлтэд тулгуурлан тухайн улсын өрсөлдөх чадварын зэрэглэлийг дэлхийн эдийн засгийн форумас тодорхойлдог байна. 2015 оны судалгааны дүнгээр (өмнөх оны судалгааны дүнтэй харьцуулахад) зах зээлийн хэмжээ бага зэрэг томорсон хэдий ч санхүүгийн зах зээлийн хөгжил, макро эдийн засгийн орчны индекс буурсан байна.

Шигтгээ 4-9: Макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүд

- Манай улсын бодит эдийн засгийн өсөлт оны эхний хагаст 1.4%-тай (өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулахад) гарч саарав.
- Төсвийн орлого тасалдан, зардал нэмэгдсэнээр төсвийн алдагдал оны эхний 6 сард огцом өслөө. Өнгөрсөн жилийн эхний хагаст төсвийн алдагдал 533 тэрбум төгрөг байсан бол энэ оны мөн үед 1,124 тэрбум төгрөгт хүрч ойролцоогоор 2 дахин нэмэгдсэн байна. Төсвийн алдагдал эхний 6 сарын байдлаар ДНБ-ий 10%-иас давж, батлагдсан хэмжээ буюу ДНБ-ий 4%-иас хэтрээд байна.

Эх сурвалж: Монголбанк

- Төгрөгийн ам.доллартай харьцах ханш 2016 оны 6 дугаар сард оны эхнээс 3.2 орчим хувиар суларчээ. Засгийн газрын 750 сая ам.долларын гадаад зээллэгээс голлон шалтгаалж төгрөгийн ханшийн сулралт харьцангуй бага байсан хэдий ч 6 дугаар сарын сүүлээс 8 дугаар сарын дунд үе хүртэл төгрөг бараг 15 хувиар суларсан байна¹⁰.

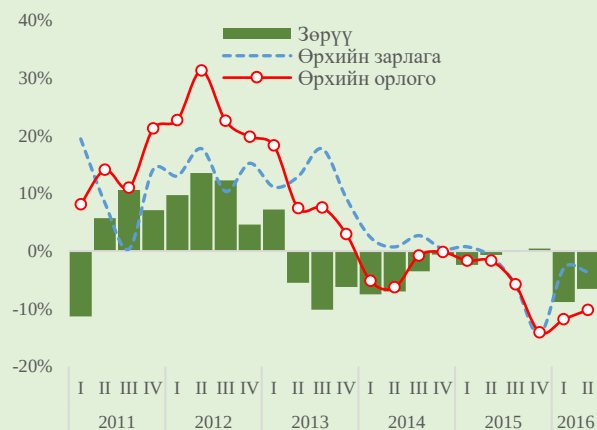
Өрхийн орлого, зарлага: жилийн өсөлт

Өрхийн сарын дундаж орлого 2016 оны II улиралд оны эхнээс 4 орчим хувиар нэмэгдэж 970 мянган төгрөгт хүрсэн ч бодит орлогын өсөлтийн сааралт үргэлжилсэн хэвээр байна.

Орлогын өсөлтийн хурд саарсан, нөгөө талаас зарлагын

¹⁰ Дэлийн банк - Монголын эдийн засгийн тойм 2016 оны 9 дүгээр сар.

өсөлт орлогын өсөлтөөс давсан нь өрхийн амьжиргааны түвшин төдийлөн сайжрахгүй байгааг харуулж байна.

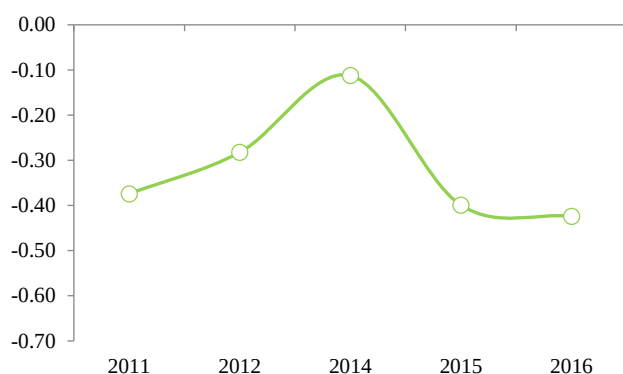
Эх сурвалж: YCX

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр зах зээлийн орчны бүлгийн индексийг **(-0.42)** буюу муу гэж дүгнэсэн нь өмнөх судалгааны дүнтэй ойролцоо байна.

Зураг 4.18 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

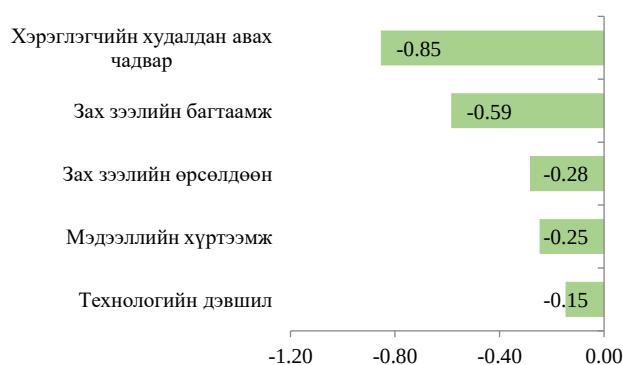

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Энэ удаагийн судалгаагаар зах зээлийн орчныг илэрхийлэх хүчин зүйлсээс **хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар (-0.85)** хамгийн муу үнэлгээтэй гарлаа.

Зураг 4.19 Зах зээлийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Эдийн засгийн гадаад орчны таагүй байдал үргэлжилж, төгрөгийн ханш сулрах дарамт хэвээр байгаа, нөгөө талаас өрхийн бодит орлогын өсөлт саарсан зэргээс шалтгаалан хэрэглэгчдийн худалдан авалт буурсан байх талтай.

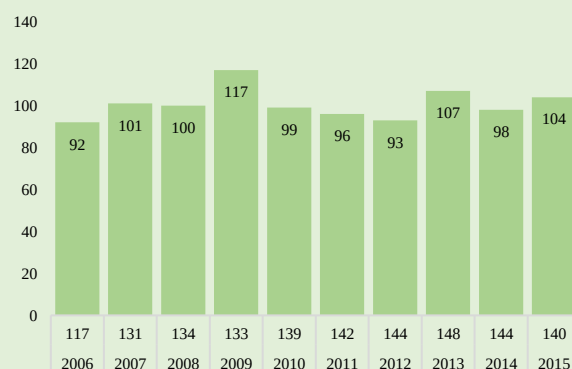
Түүнчлэн зах зээлийн багтаамж муу, зах зээлийн өрсөлдөөн боломжийн байна гэж үзсэн нь судалгааны үр дүнгээс харагдлаа.

Шигтгээ 4-10: Дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан

Монгол улс уг судалгаанд 2005 оноос эхлэн хамрагдсан бөгөөд 2015-2016 оны тайлан судалгаагаар 3.8 оноогоор 140 орноос 104-р байрт орсон нь өнгөрсөн онд 144 орноос 98-р байрт орсон үзүүлэлтээсээ буурсан байна.

Монгол улсын өрсөлдөх чадварын зэрэглэл

Дараах дүрслэлээс харахад судалгаанд хамрагдсанаас хойших хугацаанд Монгол Улсын зэрэглэл 2010-2012 онуудад сайжирч эхний 100-д багтаж байсан бөгөөд 2015-2016 оны тайлангаар манай улсын зэрэглэл өмнөх судалгааны дүнгээс эрс буурсан байна.

Эх сурвалж: The Global Competitiveness Report (2006-2014)

Манай улсын зэрэглэл ийнхүү өмнөх судалгааны дүнгээс буурч нийт 144 орноос 104-д багтахад санхүүгийн зах зээлийн хөгжил, макро эдийн засгийн орчин гол нөлөө үзүүлсэн байна.

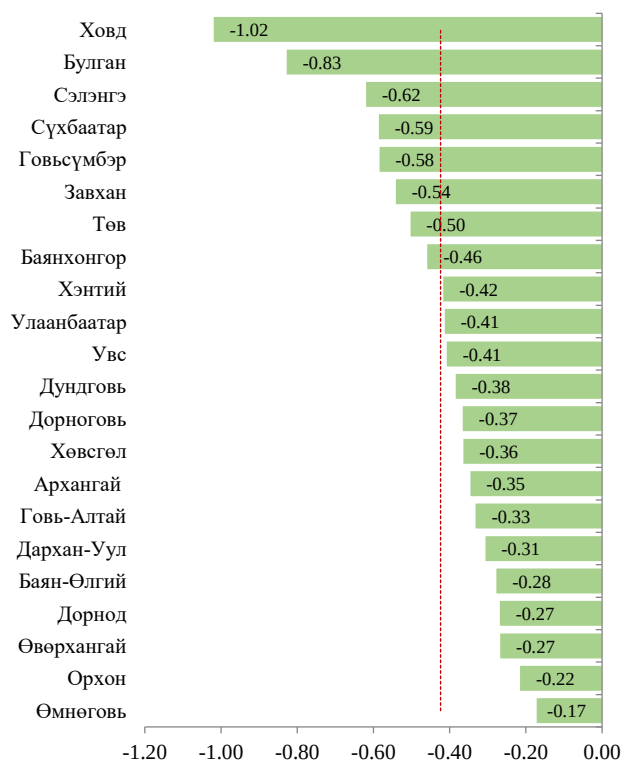
Эх сурвалж: The Global Competitiveness Report (2015)

Аймаг, нийслэлээр

Зах зээлийн орчны бүлгийн индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Булган аймагт зах зээлийн орчин хамгийн муу үнэлгээтэй гарлаа /Зураг 4.20/.

Зураг 4.20 Зах зээлийн орчин, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Сэлэнгэ, Сүхбаатар, Говьсүмбэр аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид улсын дундажтай харьцуулахад бизнес эрхлэх зах зээлийн орчин муу бүрдсэн гэж үзжээ. Харин Баян-Өлгий, Дорнод болон Өвөрхангай, Орхон, Өмнөговь аймгийн бизнес эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад зах зээлийн орчин боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өгчээ.

Зах зээлийн орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийн хувьд задлан авч үзвэл Ховд, Хөвсгөл, Булган, Говьсүмбэр болон Сүхбаатар аймгийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад хэрэглэгчдийн худалдан авах чадварт муу гэсэн үнэлгээг өгчээ /Хүснэгт 4.4/.

Хүснэгт 4.4 Зах зээлийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

	Хэрэглэгчийн худалдан авах чадвар	Зах зээлийн багтаамж	Зах зээлийн өрсөлдөөн	Мэдээллийн хүртээмж	Технологийн дэвшил
Улсын дүн	-0.85	-0.59	-0.28	-0.25	-0.15
Архангай	-0.94	-0.52	-0.14	-0.09	-0.04
Баян-Өлгий	-0.87	-0.44	0.04	-0.06	-0.06
Баянхонгор	-0.88	-0.65	-0.51	-0.11	-0.15
Булган	-1.13	-0.95	-0.68	-0.66	-0.71
Дархан-Уул	-0.86	-0.67	-0.10	-0.02	0.12
Дорнод	-0.76	-0.45	0.06	-0.16	-0.04
Дорноговь	-0.80	-0.45	-0.19	-0.29	-0.09
Дундговь	-0.85	-0.66	-0.21	-0.08	-0.13
Говь-Алтай	-1.10	-0.31	0.00	-0.22	-0.02
Говьсүмбэр	-1.14	-0.73	-0.35	-0.55	-0.16
Хэнтий	-0.90	-0.62	-0.26	-0.16	-0.15
Ховд	-1.37	-1.07	-0.89	-0.87	-0.91
Хөвсгөл	-1.24	-0.42	0.05	-0.20	-0.02
Орхон	-0.83	-0.43	-0.16	0.05	0.30
Сэлэнгэ	-0.92	-0.78	-0.52	-0.43	-0.44
Сүхбаатар	-1.12	-0.95	-0.65	-0.19	-0.02
Төв	-0.80	-0.51	-0.41	-0.46	-0.32
Улаанбаатар	-0.75	-0.58	-0.32	-0.27	-0.16
Өмнөговь	-0.79	-0.29	0.16	0.04	0.02
Увс	-0.88	-0.69	-0.23	-0.17	-0.06
Өвөрхангай	-1.06	-0.39	-0.05	0.02	0.14
Завхан	-1.08	-0.66	-0.46	-0.38	-0.12

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дүгнэлт

ЖДҮ эрхлэгчид хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар буурч байгаа нь бизнесийн үйл ажиллагаанд сөрөг нөлөө үзүүлж байгаа бөгөөд зах зээлийн орчинд муу гэсэн үнэлгээг өгчээ. Үүнд эдийн засгийн гадаад орчны таагүй байдал үргэлжилж, төгрөгийн ханш сулрах дарамт хэвээр байгаа, нөгөө талаас өрхийн бодит орлогын өсөлт саарсан зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлсөн байна.

Мөн өрхийн зарлагын өсөлт орлогын өсөлтөөс давж, өрхийн амьжиргааны түвшин төдийлөн сайжрахгүй байгаа нь хэрэглэгчийн худалдан авах чадвар болон зах зээлийн багтаамжид сөргөөр нөлөөлж байна. Зах зээлийн орчныг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Булган, Ховд аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бизнес эрхлэх зах зээлийн орчинд муу гэсэн үнэлгээг өглөө.

4.6 Дэд бүтцийн орчин

Дэд бүтцийн хөгжил нь аливаа улсын бизнес эрхлэхэд нөлөөлөх суурь хүчин зүйлсийн нэг болдог. Тиймээс дэлхийн өрсөлдөх чадварын судалгаанд дэд бүтцийн хөгжлийг улс орнуудын өрсөлдөх чадвар, бизнес эрхлэхэд учирч буй саад бэрхшээлийг тодорхойлох 12 хүчин зүйлсийн нэгээр авч үздэг.

2016 онд Дэлхийн Эдийн Засгийн Форумгаас эрхлэн гаргасан “Өрсөлдөх чадварын судалгаа”-гаар Монгол улс дэд бүтцийн хөгжлөөрөө авбал зохих 7 онооноос 3.8 оноо авч, 138 орноос 102-рт буюу дэд бүтцийн хөгжлөөр бусад орнуудтай харьцуулахад нэлээд доогуур түвшинд байна.

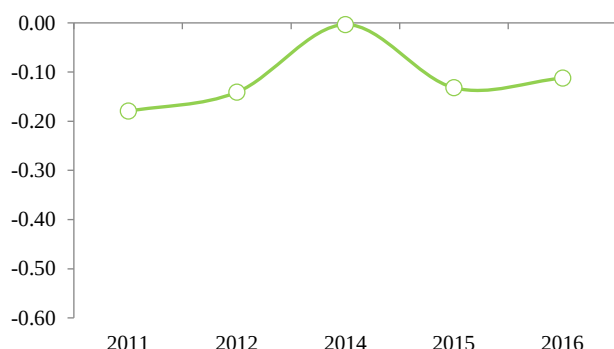
Энэ түүвэр судалгаагаар ЖДҮ-ийн хөгжилд дэд бүтцийн байдал хэрхэн нөлөөлж байгааг зам, дулаан шугам сүлжээ, тээвэрлэлт, усан хангамж, цахилгаан түгээлт болон мэдээлэл холбоо зэрэг хүчин зүйлсээр тодорхойлон авч үзлээ.

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдлыг бусад орчны бүлгийн индексүүдтэй харьцуулахад хамгийн бага хүндрэлтэй (-0.11) буюу ерөнхийдөө боломжийн гэсэн үнэлгээг өглөө. Улмаар дэд бүтцийн байдал нь өмнөх онтой харьцуулахад бага зэрэг сайжирсан үнэлгээтэй гарсан байна.

Зураг 4.21 Дэд бүтцийн орчин

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

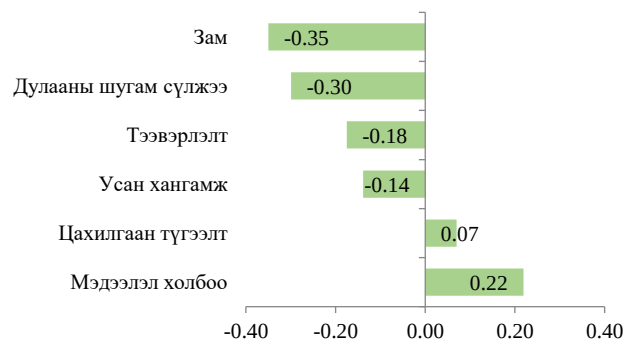
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дэд бүтцийн орчны бүлгийн индексийг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр нь задлан авч үзвэл замын хөгжил болон дулаан шугам сүлжээний байдал бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад бага зэрэг муу байна гэж

дүгнэгдлээ. Харин цахилгаан түгээлт болон мэдээлэл холбооны салбарыг боломжийн сайн гэж дүгнэсэн байна /Зураг 4.22/. Өөрөөр хэлбэл өмнөх оны хандлага энэ онд хадгалагдсан байна.

Зураг 4.22 Дэд бүтцийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

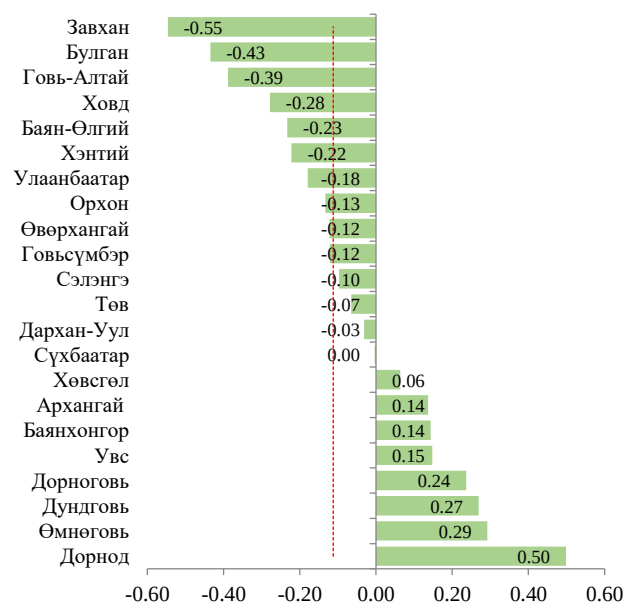

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дэд бүтцийн орчны бүлгийн индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Завхан, Говь-Алтай зэрэг төвөөс алслагдсан баруун бүсийн аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдал хамгийн хүндрэлтэй гэж үзэж байна /Зураг 4.23/.

Зураг 4.23 Дэд бүтцийн орчин

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Түүнчлэн өмнөх онтой харьцуулахад энэ онд Булган аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн орчиндоо муу үнэлгээ өгсөн байна. Харин Дорнод аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдлыг сайн, Өмнөговь, Дундговь болон Дорноговь зэрэг аймгуудын бизнес эрхлэгчид

бусад аймгуудтай харьцуулахад боломжийн сайн гэж үзсэн нь эдгээр аймгуудын дийлэнх нь сүүлийн жилүүдэд хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдсонтой холбоотой байж болох юм.

Дэд бүтцийн хөгжлийг үзүүлэлт бүрээр харвал зам тээврийн хөгжлийг Завхан аймаг маш муу, Баян-Өлгий, Говь-Алтай болон Булган аймгууд болон Улаанбаатар хотын ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад муу үнэлгээ өгсөн байна. Харин Өмнөговь, Дундговь, Дорноговь болон Дорнод зэрэг аймгуудад зам тээврийн хөгжлөө боломжийн сайн гэж үнэлжээ /Хүснэгт 4.5/.

Хүснэгт 4.5 Дэд бүтцийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

	Зам	Тээвэрлэлт	Дулааны шугам сүлжээ	Усан хангамж	Цахилгаан түгээлт	Мэдээлэл холбоо
Улсын дүн	-0.35	-0.18	-0.30	-0.14	0.07	0.22
Архангай	0.02	0.20	0.00	0.07	0.26	0.28
Баян-Өлгий	-0.91	-0.36	-0.44	-0.25	0.15	0.43
Баянхонгор	0.04	0.16	0.00	0.12	0.21	0.33
Булган	-0.56	-0.48	-0.76	-0.62	-0.17	-0.02
Дархан-Уул	-0.41	-0.16	-0.16	0.10	0.20	0.24
Дорнод	0.22	0.43	0.32	0.54	0.76	0.72
Дорноговь	0.32	0.37	0.11	0.02	0.19	0.41
Дундговь	0.43	0.36	-0.32	0.05	0.50	0.59
Говь-Алтай	-0.68	-0.36	-1.37	-0.28	0.04	0.32
Говьсүмбэр	-0.14	-0.07	-0.18	-0.48	0.04	0.11
Хэнтий	-0.48	-0.20	-0.50	-0.18	-0.05	0.08
Ховд	-0.30	-0.23	-0.36	-0.42	-0.30	-0.07
Хөвсгөл	0.12	0.20	-0.36	-0.10	0.15	0.37
Орхон	-0.31	-0.24	-0.15	-0.20	-0.02	0.13
Сэлэнгэ	-0.38	-0.19	-0.19	-0.03	0.08	0.12
Сүхбаатар	0.07	0.07	-0.19	-0.19	0.05	0.16
Төв	-0.05	-0.10	-0.32	-0.10	0.07	0.10
Улаанбаатар	-0.50	-0.30	-0.31	-0.17	0.03	0.18
Өмнөговь	0.44	0.35	0.02	0.14	0.37	0.43
Увс	0.13	0.14	-0.04	0.02	0.33	0.31
Өвөрхангай	0.00	-0.02	-0.54	-0.40	-0.23	0.46
Завхан	-1.42	-0.76	-0.53	-0.31	-0.24	-0.02

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дулаан хангамжийн хувьд Дорнод, Дорноговь, Өмнөговь, Баянхонгор, Архангай аймгууд боломжийн гэсэн үнэлгээ өгч, бусад аймгууд ерөнхийдөө сайн биш үнэлгээг өгсөн байна. Үүнээс Говь-Алтай, Булган, Өвөрхангай, Завхан, Хэнтий аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчдэд дулаан хангамжийн асуудалдаа муу гэсэн үнэлгээ өгсөн байна.

Усан хангамжийн асуудал Булган, Говьсүмбэр, Ховд, Өвөрхангай аймгуудад хамгийн хүндрэлтэй байгаа бол Дорнод, Өмнөговь, Баянхонгор, Дархан-Уул аймгуудын бизнес эрхлэгчид боломжийн түвшинд байна. Ховд, Завхан, Өвөрхангай, Булган, Хэнтий, Орхон аймгуудад үйл ажиллагаа эрхлэгчид

цахилгаан хангамжийн асуудлыг бусад аймагтай харьцуулахад муу гэж дүгнэсэн бол бусад аймгууд харьцангуй боломжийн гэсэн үнэлгээг өгчээ.

Мэдээлэл холбооны хувьд аймгууд ерөнхийдөө боломжийн сайн гэж дүгнэж байна. Дорнод, Дундговь, Өвөрхангай, Өмнөговь аймгууд бусад аймгуудтай харьцуулахад хамгийн сайн үнэлгээг өгсөн байна.

Улаанбаатар хотод ЖДҮ эрхлэгчид зам тээвэр, дулаан хангамж, усан хангамж бага зэрэг хүндрэлтэй, бусад үзүүлэлтийн хувьд харьцангуй боломжийн гэсэн үнэлгээг өглөө.

Дүгнэлт

ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдлыг бусад нөлөөлөгч хүчин зүйлсийн бүлгийн индексүүдтэй харьцуулахад хамгийн боломжийн (-0.11) гэсэн үнэлгээг өгсөн боловч өмнөх судалгаатай харьцуулахад бага зэрэг муудсан үр дүнтэй байна.

Дэд бүтцийн хөгжлийг тодорхойлох үзүүлэлт тус бүрээр харвал зам тээвэр, дулаан усан хангамж бага зэрэг муу үнэлгээтэй гарч байна. Харин цахилгаан түгээлт болон мэдээлэл холбооны хөгжил боломжийн гэсэн үнэлгээтэй байна.

Аймаг нийслэлээр авч үзвэл хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдоогүй төвөөс алслагдсан, баруун бүсийн аймгуудад дэд бүтцийн хөгжил харьцангуй муу байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдэд хүндрэл учруулж байна.

Мөн Улаанбаатар хот, Булган болон төвийн бүсийн зарим аймгуудад ЖДҮ эрхлэгчид зам, тээврийн асуудал бага зэрэг хүндрэлтэй бөгөөд шинээр зам барих болон засварын ажлын чанар хангалттай биш, хугацаа удаан байдаг гэж үзжээ.

4.7 Дотоод үйл ажиллагааны орчин

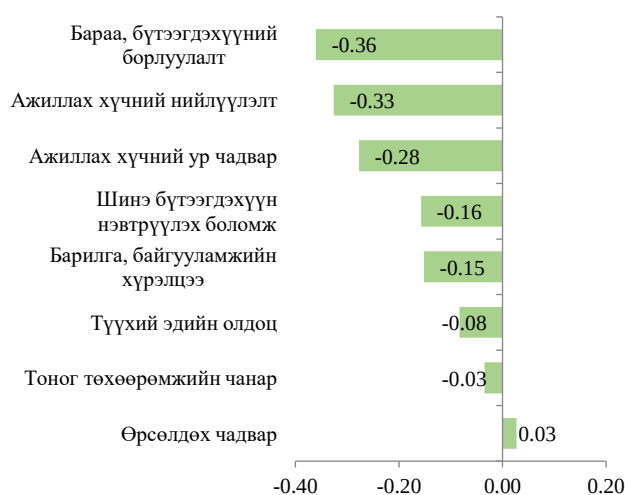
ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа явуулахад дотоод орчны хувьд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг бараа бүтээгдэхүүний борлуулалт, ажиллах хүчний нийлүүлэлт, ажилчдын ур чадвар, шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх боломж, барилга байгууламжийн хүрэлцээ, түүхийн эдийн олдоц, тоног төхөөрөмжийн чанар болон өрсөлдөх чадвар зэрэг үзүүлэлтүүдээр төлөөлүүлэн авч судаллаа. Өнгөрсөн оноос бараа бүтээгдэхүүний борлуулалт үзүүлэлтийг шинээр нэмж, судалгаанд хамруулсан болно.

Нэгдсэн дүн

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид дотоод үйл ажиллагааны нөхцөлийг бага зэрэг хүндрэлтэй **(-0.17)** гэсэн үнэлгээг өглөө. ЖДҮ эрхлэгчдэд дотоод хүчин зүйлсээс бараа бүтээгдэхүүний борлуулалт, ажиллах хүчний нийлүүлэлт, тэдний ур чадвар илүү хүндрэл учруулдаг гэж үзэж байна. Үүний дараа шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх боломж, барилга байгууламжийн хүрэлцээ, түүхийн эдийн олдоц, тоног төхөөрөмжийн чанар бага зэрэг хүндрэл учруулж байна. Харин өрсөлдөх чадварт боломжийн гэсэн үнэлгээг өгсөн байна /Зураг 4.24/.

Зураг 4.24 Дотоод орчин

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

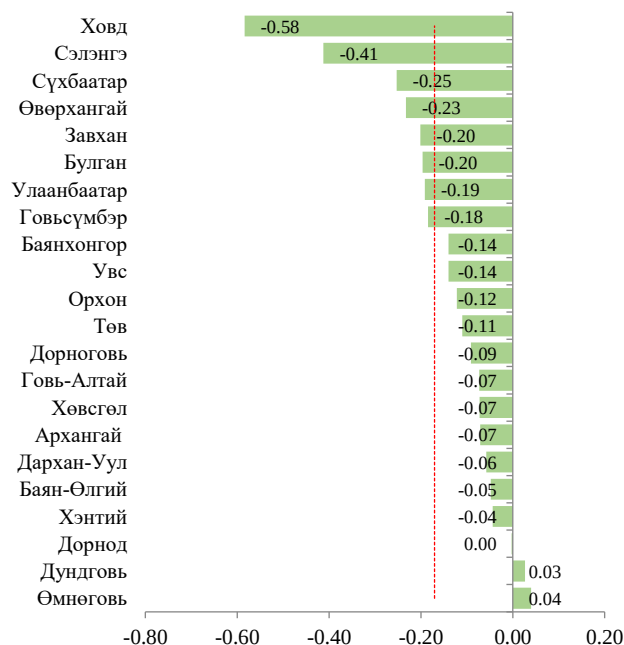
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дотоод орчны бүлгийн индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Сэлэнгэ аймгуудын үнэлгээ бусад аймгуудтай харьцуулахад хамгийн муу байна.

Харин Өмнөговь, Дундговь аймагт ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд дотоод үйл ажиллагааны нөхцөлд эерэг үнэлгээ өгсөн байна. Дорнод аймагт дотоод үйл ажиллагааны нөхцөлийг харьцангуй боломжийн гэж үзжээ /Зураг 4.25/.

Зураг 4.25 Дотоод орчин, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дотоод орчныг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр авч үзвэл Ховд, Сүхбаатар, Сэлэнгэ, Булган аймгуудын бизнес эрхлэгчдэд **ажиллах хүчний нийлүүлэлт** бусад аймгуудтай харьцуулахад илүү хүндрэлтэй байгаа бол Дорнод, Баян-Өлгий, Дундговь, Говь-Алтай аймгуудад боломжийн гэсэн үнэлгээтэй байна. **Ажиллах хүчний ур чадварын** хувьд Сүхбаатар, Говь-Алтай, Ховд, Дорнод аймгууд хүндрэлтэй, Улаанбаатар, Төв, Орхон, Хэнтий, Баян-Өлгий, Баянхонгор аймгуудад боломжийн гэсэн хариултыг хамгийн их өгсөн бол бусад аймгуудад ойролцоо түвшинд бага зэрэг хүндрэлтэй гэж үзжээ.

Түүхий эдийн олдоцыг Ховд, Сэлэнгэ, Завхан аймгуудын бизнес эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад хүндрэлтэй гэсэн хариултыг хамгийн их өгсөн бол бусад аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бараг хүндрэлгүй, боломжийн гэж дүгнэж байна.

Тоног төхөөрөмжийн чанар Ховд, Сэлэнгэ аймгийн ЖДҮ эрхлэгчдэд бусад аймгуудтай харьцуулахад хүндрэлтэй, бусад аймгуудын

хувьд харьцангуй хүндрэлгүй гэж дүгнэж болохоор байна. Харин **өрсөлдөх чадварын** хувьд ихэнх аймгуудын бизнес эрхлэгчид хүндрэлгүй гэсэн хариултыг өгсөн байна /Хүснэгт 4.6/.

Ховд болон Сэлэнгэ аймгуудын бизнес эрхлэгчид **шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх** боломж бусад аймагтай харьцуулахад илүү хүндрэлтэй гэж үзэж байна. Харин Хөвсгөл, Өмнөговь, Дорноговь, Дархан-Уул, Говь-Алтай аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид боломжийн гэж хариулсан байна.

Барилга, байгууламжийн хүрэлцээ Ховд аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид хүндрэлтэй, Говьсүмбэр, Сэлэнгэ, Орхон, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгийн бизнес эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад бага зэрэг хүндрэлтэй бусад аймгууд харьцангуй боломжийн гэж үнэлсэн байна.

Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтын үзүүлэлтийн хувьд Ховд, Өвөрхангай, Хөвсгөл, Завхан, Сэлэнгэ, Говь-Алтай, Говьсүмбэр аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид хүндрэлтэй, бусад аймгууд ерөнхийдөө бага зэрэг хүндрэлтэй гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 4.6 Дотоод орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

	Ажиллах хүчний нийлүүлэлт	Ажиллах хүчний ур чадвар	Түүхий эдийн олгоц	Тоног төхөөрөмжийн чадвар	Өрсөлдөх чадвар	Шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх боломж	Барилга, байгууламжийн хүрэлцээ	Бараа, бүтээгдэхүүний борлуулалт
Улсын дүн	-0.33	-0.28	-0.08	-0.03	0.03	-0.16	-0.15	-0.36
Архангай	-0.35	-0.19	-0.02	0.31	0.20	-0.21	0.07	-0.37
Баян-Өлгий	-0.15	-0.07	0.09	-0.06	0.26	-0.11	-0.13	-0.22
Баянхонгор	-0.28	-0.09	0.02	0.02	0.00	-0.20	-0.27	-0.33
Булган	-0.53	-0.47	-0.12	0.00	0.07	-0.11	-0.13	-0.29
Дархан-Уул	-0.20	-0.28	0.12	0.00	0.33	0.02	-0.10	-0.34
Дорнод	-0.17	-0.52	0.23	0.23	0.32	-0.10	0.17	-0.18
Дорноговь	-0.40	-0.35	0.00	0.05	0.12	0.10	-0.02	-0.21
Дундговь	-0.11	-0.28	0.26	0.23	0.19	-0.03	0.18	-0.22
Говь-Алтай	0.12	-0.60	0.02	0.20	0.48	0.02	-0.18	-0.64
Говьсүмбэр	-0.22	-0.17	-0.06	-0.06	0.22	-0.28	-0.35	-0.57
Хэнтий	-0.33	-0.07	0.13	0.02	0.09	-0.14	0.11	-0.16
Ховд	-0.66	-0.60	-0.51	-0.54	-0.29	-0.60	-0.64	-0.85
Хөвсгөл	-0.46	-0.40	0.14	0.20	0.32	0.21	0.07	-0.66
Орхон	-0.25	-0.06	-0.07	0.09	0.09	-0.24	-0.29	-0.23
Сэлэнгэ	-0.54	-0.48	-0.27	-0.31	-0.19	-0.52	-0.34	-0.64
Сүхбаатар	-0.58	-0.86	0.16	0.12	-0.28	-0.05	-0.09	-0.44
Төв	-0.27	0.07	-0.05	-0.07	0.10	-0.05	-0.17	-0.44
Улаанбаатар	-0.32	.	-0.15	-0.10	-0.07	-0.20	-0.19	-0.30
Өмнөговь	-0.35	-0.28	0.27	0.38	0.40	0.17	0.04	-0.31
Увс	-0.38	-0.41	-0.15	0.02	0.19	-0.09	-0.04	-0.27
Өвөрхангай	-0.39	-0.38	-0.11	-0.13	0.15	-0.06	-0.22	-0.72
Завхан	-0.37	-0.20	-0.23	0.07	0.05	-0.21	-0.07	-0.66

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дүгнэлт

ЖДҮ эрхлэгчдэд дотоод үйл ажиллагааны нөхцөлийн хувьд энэ онд бараа бүтээгдэхүүний борлуулалт, ажиллах хүчний нийлүүлэлт, ажилчдын ур чадварыг бусад үзүүлэлтүүдтэй харьцуулахад хамгийн хүндрэлтэй гэж хариулсан нь нийт эдийн засгийн нөхцөл байдал энэ онд муудсан, аймаг нийслэлийн хэмжээнд ажлын байрны шаардлагыг хангах мэргэшсэн боловсон хүчин дутагдалтай байгааг харуулж байна. Харин өрсөлдөх чадвар, түүхий эдийн олдоц, тоног төхөөрөмжийн чанарын хувьд аймаг, нийслэлийн хэмжээнд ерөнхийдөө боломжийн гэж үзэж байна.

4.8 Санхүүжилтийн орчин

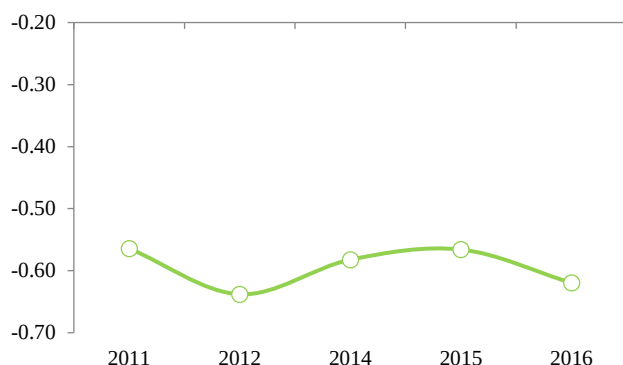
Хөгжиж буй орнуудын хувьд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд тулгардаг хамгийн гол бэрхшээл нь санхүүгийн дэмжлэгүүд байдаг¹¹.

Нэгдсэн дүн

ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд явуулсан түүвэр судалгааны үр дүнгээр санхүүжилтийн орчны индекс **(-0.62)** гарсан нь өнгөрсөн жилээс мууджээ.

Зураг 4.26 Санхүүжилтийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

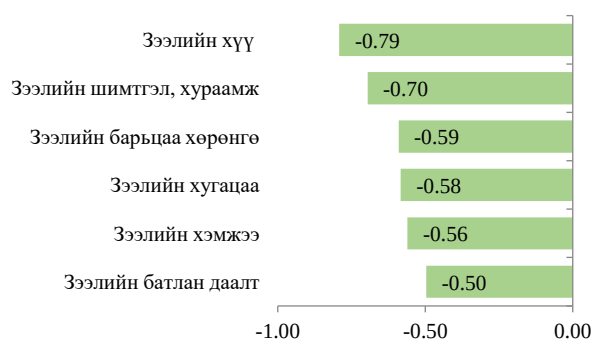
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Санхүүжилтийн орчны индексийг үзүүлэлтүүдээр нь авч үзвэл зээлийн хүү, зээлийн шимтгэл хураамж ЖДҮ эрхлэгчдэд хамгийн их хүндрэл болж байна.

Эдийн засгийн идэвхжил буурсан, валютын ханшийн хэлбэлзэл өндөр, эдийн засаг дах тодорхой бус байдал нэмэгдсэн зэрэг нь бизнесийн эрсдэлийг нэмэгдүүлж улмаар банкны зээлийн хүү өсөхөд нөлөөлсөн байх талтай.

Зураг 4.27 Санхүүжилтийн орчин, үзүүлэлтээр

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

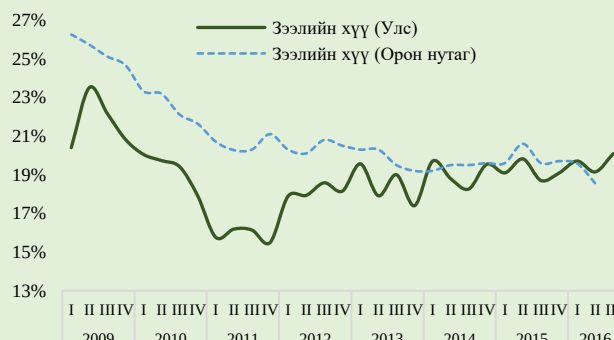

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Орон нутагт хөнгөлөлттэй зээлийн хуваарилалт төдийлөн сайн биш бөгөөд бизнес эрхлэгчид болон орон нутгийн хөгжил рүү гүйцэт чиглэхгүй байгаа талаар судалгаанд оролцогчид дурдаж байсан.

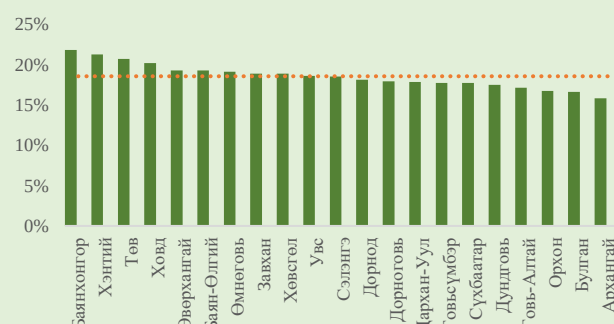
Шигтгээ 4-11: Зээлийн хүү

2016 оны III улирлын байдлаар зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 20.1%-тай буюу өмнөх улирлаас 1.0 нэгж хувиар нэмэгдсэн байна.

Эх сурвалж: Монголбанк

Харин орон нутагт олгогдож буй зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 2016 оны улирлын байдлаар 18.6%-тай байна.

Санхүүжилт

Түүвэр судалгааны оролцогчдын 72% нь банкны зээл, 12% хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдсан бол 8% нь найз нөхөд, хамаатан саднаасаа санхүүжилт авсан бөгөөд 4% нь ББСБ-аас зээл авсан байна.

Өнгөрсөн хугацаанд санхүүжилтэд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 35% нь эргэлтийн хөрөнгөө нэмэгдүүлэх зорилгоор, 27% нь бизнесээ өргөжүүлэхээр, 17% нь машин тоног төхөөрөмж авах зориулалтаар, 15% нь үйл ажиллагаа эрхлэх байгууламж авахад зориулж санхүүжилт авсан бол зөвхөн 4% нь өөр бизнес эрхлэхэд зориулж санхүүжилт авчээ.

¹¹ Дэлхийн банк: ОУСанхүүгийн корпорацийн тайлан

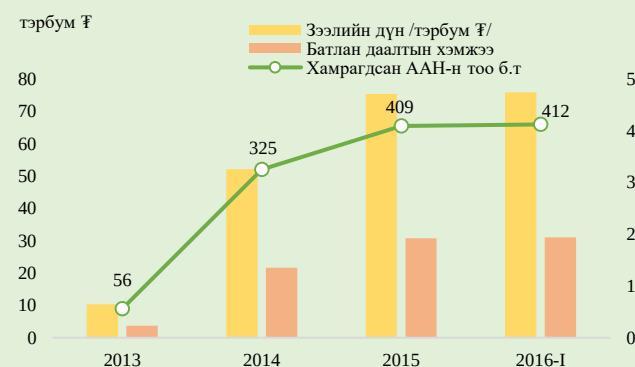
ЖДҮ эрхлэгчид зээлийн хугацаа богино байгаа явдал нь хүндрэлтэй гэж үзсэн байна. Арилжааны банкууд урт хугацаатай эх үүсвэр татаж чаддаггүй нь зээлийн хугацаа богино байхад голлон нөлөөлдөг.

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид зээлийн хэмжээ төдийлөн хангалттай биш бөгөөд зээлд хамрагдахад зээлийн барьцаа хөрөнгө хүндрэлтэй байдаг гэж хариулсан байна.

Шигтгээ 4-12: Зээлийн батлан даалтын сан:

Монгол Улсын “ЗЭЭЛИЙН БАТЛАН ДААЛТЫН САНГИЙН ТУХАЙ” хууль 2012 оны 2 дугаар сарын 10-ны өдөр батлагдсан. 2012 оны 11 дүгээр сарын 06-ны өдөр Сангийн дүрэм батлагдсанаар “Зээлийн Батлан Даалтын Сан” үүсгэн байгуулагдсан.

Зээлийн батлан даалтын мэдээ

2016 оны I улирлын байдлаар 30.8 тэрбум төгрөгийн батлан даалт гаргахаар шийдвэрлэсэн. Ингэснээр нийт 412 ЖДҮ эрхлэгч ААН, иргэнд 75.8 тэрбум төгрөгийн зээл авах боломжийг бүрдүүлж 3363 ажлын байрыг хадгалж, 1370 ажлын байрыг шинээр бий болгоод байна.

Эх сурвалж: Зээлийн батлан даалтын сан

Аймаг, нийслэлээр

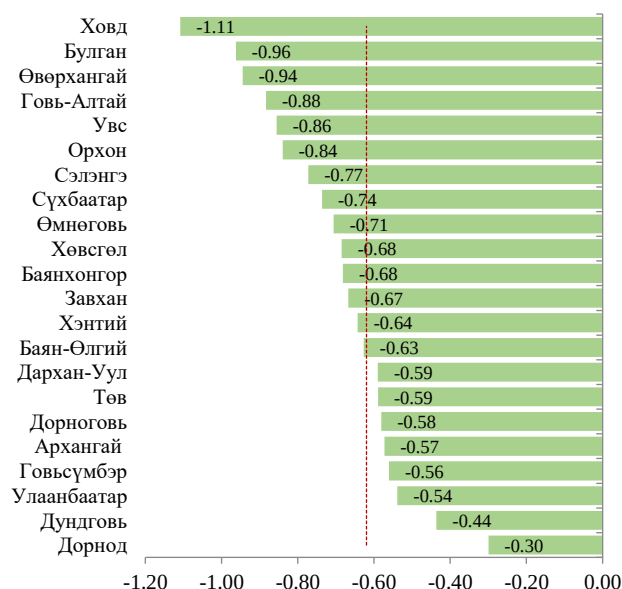
Санхүүжилтийн орчны индексийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Булган, Өвөрхангай, Говь-Алтай аймгуудаас санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн орчинд хамгийн муу үнэлгээ өгчээ. Харин Дундговь, Дорнод зэрэг аймгууд

санхүүжилтийн орчинг харьцангуй боломжийн гэж дүгнэсэн байна.

Санхүүжилтийн орчинд хамгийн тааруу үнэлгээ өгсөн Ховд, Булган аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид зээлийн хүү болон зээлийн шимтгэл, хураамж хамгийн хүндрэлтэй гэж хариулсан байна. Өвөрхангай, Говь-Алтай аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид мөн эдгээр хүндрэлүүдийг дурдсан. Санхүүжилтийн орчинд боломжийн гэсэн үнэлгээг өгсөн Дундговь, Дорнод аймгуудын хувьд зээлийн хугацаа болон хэмжээний хувьд харьцангуй боломжийн гэсэн үнэлгээг өгчээ.

Зураг 4.28 Санхүүжилтийн орчин, аймгуудаар

/-2=маш муу, -1=муу, 0=боломжийн, 1=сайн, 2=маш сайн/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Дүгнэлт

Энэ удаагийн түүвэр судалгаагаар санхүүжилтийн орчинд өгсөн ЖДҮ эрхлэгчдийн үнэлгээ өмнөх судалгааны дүнгээс бага зэрэг буурсан байна. Үүнд банкуудын зээлийн нөхцөл шалгуур нэмэгдсэн, чанаргүй зээлийн хэмжээ өссөн зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлсөн байх талтай. Банкны зээлийн хүү макро эдийн засгийн өнөөгийн байдалтай уялдан төдийлөн буурахгүй байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдэд ихээхэн хүндрэлтэй байна.

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид зээлд хамрагдахад зээлийн барьцаа хөрөнгө хүндрэлтэй байдаг бөгөөд зээлийн батлан даалтад хамрагдах боломж бага байдаг гэж хариулсан.

5 ЗАРДЛЫН БАЙДАЛ

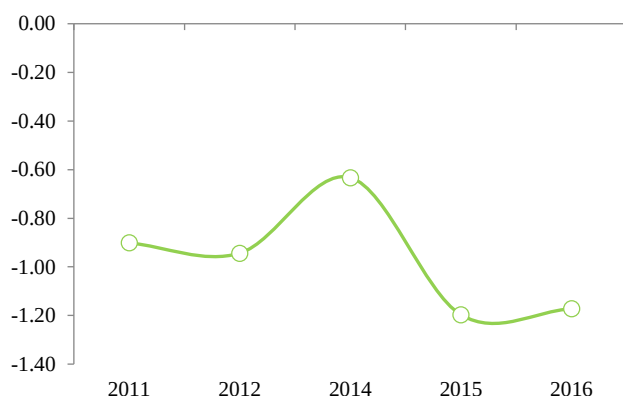
Энэхүү бүлэгт ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд үйлдвэрлэл болон бизнесийн үйл ажиллагаагаа явуулахад гарах зардлын байдлыг тогтоож, ямар зардал ЖДҮ эрхлэгчдэд хүндрэл учруулж байгаа талаар авч үзсэн болно. Мөн тэдгээр хүндрэл учруулж буй үйлдвэрлэлийн орцын зардал нь ямар хүчин зүйлийн нөлөөллөөр өссөнийг судалж, түүвэр судалгааны үр дүн эдийн засгийн бодит байдалтай хэр нийцтэй гарсныг шинжлэх болно.

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр зардлын байдлын индекс **-1.17** буюу өмнөх жилээс ялимгүй буурсан байна. Энэ нь ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд үйл ажиллагаагаа явуулахад гарч буй зардлууд нь хүндрэл ихтэй хэвээр байгааг харуулж байна.

Зураг 5.1 Зардлын байдал

/-2= Их хүндрэлтэй, -1= Хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлгүй/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Зардлын бүлгийн индексийг үзүүлэлтүүдээр нь задлан авч үзвэл зээлийн хүүний зардал өмнөх жилд хамгийн хүндрэлтэй хүчин зүйл байсан бол энэ удаагийн судалгаагаар мөн л ижил үр дүн гарсан.

Түүний дараагаар шимтгэл хураамж, түүхий эд материалын зардал, тоног төхөөрөмжийн зардал, төрийн байгууллагын шимтгэл хураамжийн төлбөр, түрээсийн зардал, ажиллах хүчний зардал, дулаан, усны зардал, цахилгааны зардал, зам тээврийн зардал орж байна.

Харин үйл ажиллагааны зардал болон харилцаа холбооны зардал нь бусад

зардлуудаас харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж хариуллаа.

Зураг 5.2 Зардлын байдал, үзүүлэлтээр

/-2= Их хүндрэлтэй, -1= Хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлгүй/

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

2016 оны 8 дугаар сарын байдлаар төгрөгийн зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 19.4%-тай байна.

Зураг 5.3 Зээлийн хүү

Эх сурвалж: Монголбанк

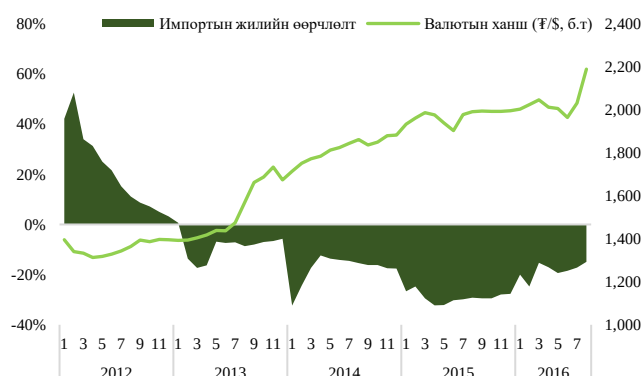
Банкны зээлийн хүү өндөр түвшинд байгаа тул ямар нэгэн хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдаагүй ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хүүний зардал ихээхэн хүндрэл учруулж байна.

ЖДҮ эрхлэгчдэд хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц төдийлөн хангалттай биш байгаагаас банкны зээлд хамрагддаг байна¹². Банкны бизнесийн зээлийн хүү хөнгөлөлттэй зээлийн хүүнээс өндөр байдаг бөгөөд зээлийн хүүний төлбөр нь

¹² Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ААН-ийн 72% нь банкнаас зээл авч үйл ажиллагаа өргөжүүлсэн гэж хариулжээ.

ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд ихээхэн дарамт болж байна.

Зураг 5.4 Импорт ба валютын ханш

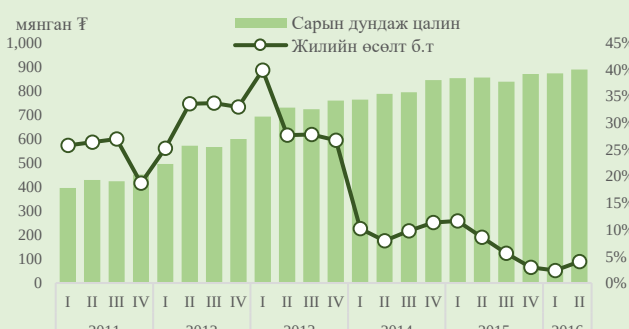

Эх сурвалж: Монголбанк

Төгрөгийн ам.доллартой харьцах ханш 2012-2013 оныг хүртэл харьцангуй тогтвортой байсан бол 2013 оны сүүлийн хагасаас эхлэн огцом суларсан. 2016 оны 8 сарын байдлаар төгрөгийн ам доллартай харьцах ханш 2200 буюу хамгийн өндөр түвшинд хүрээд байна. Валютын ханшийн сулралт үргэлжилсээр байгаа ба хэлбэлзэл өндөртэй, тогтворгүй байдал нь түүхий эд материал болон тоног төхөөрөмжөө импортоор авдаг ААН-үүдэд ихээхэн хүндрэл учруулдаг байж болох юм.

Шигтгээ 5-1: Улаанбаатар хот болон орон нутаг дахь ажилчдын цалин ба зарим бараа, бүтээгдэхүүний үнэ

Ажилчдын сарын дундаж цалин: Аж ахуйн нэгжүүдийн сарын дундаж цалин 2016 оны II улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 4%-иар өсч 888 мянган төгрөг болсон байна.

Эх сурвалж: УСХ

Сарын дундаж цалинг аймаг тус бүрээр авч үзвэл Орхон аймагт хамгийн өндөр буюу 1294.6 мянган төгрөг, Улаанбаатар хотод 975.0 мянган төгрөг, Говьсүмбэр аймагт 841.4 мянган төгрөг, Дорноговь аймагт 821.9 мянган төгрөг, Өмнөговь аймагт 772.0 мянган төгрөг байгаа бол Хөвсгөл, Баян-Өлгий аймгуудад хамгийн бага буюу 597.4 мянган төгрөг, 587.0 мянган төгрөг тус тус байна.

Эх сурвалж: УСХ

Цахилгаан үнэ: Эрчим хүчний зохицуулах хорооны "Эрчим хүчний үнэ тарифыг индексжүүлэх журам"-ын дагуу Цахилгаан эрчим хүч, дулааны үнийг нэмэгдүүлж Төв, Зүүн, Өмнөд, Алтай-Улиастай, Баруун бүсийн нэгдсэн сүлжээний хэрэглэгчдэд борлуулах эрчим хүчний үнийг 2015 онд шинэчлэн баталсан. Цахилгааны үнэ 2014 оны 12 сард 9.85%-иар, 2015 оны 7 сард 3,77% нэмэгдсэн байна. Орон нутагт 1кВт.цаг цахилгааны үнэ дунджаар 126.4 төгрөг байна.

Эх сурвалж: УСХ

Үйлдвэр, ААН, байгууллагын цахилгааны үнэ

Бүс	Хэмжих нэгж	Тариф
Төв, Өмнөд бүс	төг/кВт.ц	128,5
Зүүн бүс	төг/кВт.ц	128,5
Алтай-Улиастайн бүс	төг/кВт.ц	124,2
Баруун бүс	төг/кВт.ц	124,2

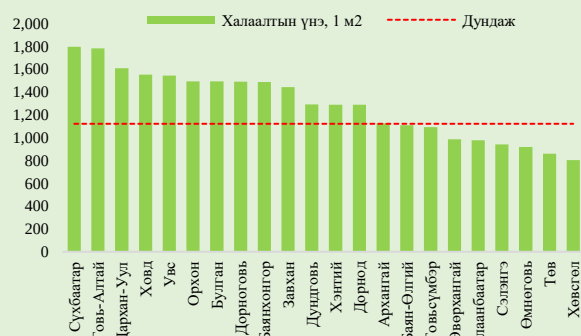
Эх сурвалж: УСХ

Халаалтын үнэ: 2014 оны 12 сард дулааны үнийг 13%-иар, 2015 оны 7 сард 15%-иар нэмэгдүүлснээр Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа явуулж буй үйлдвэр, аж ахуйн нэгж болон бусад байгууллагын 1мкв халаалтын үнэ 980 төгрөгт хүрсэн байна.

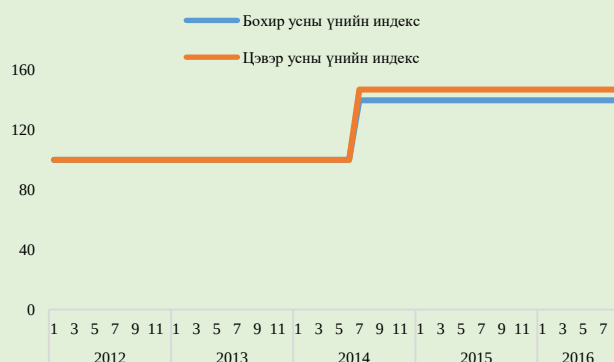
Эх сурвалж: УСХ

Орон нутагт халаалтын үнэ харилцан адилгүй байгаа ба 1мкв халаалтын дундаж үнэ Сүхбаатар аймагт хамгийн өндөр буюу 1800 төгрөг, Говь-Алтай аймагт 1780 төгрөг байгаа бол Төв, Хөвсгөл аймгуудад дээрх аймгуудаас 2 дахин бага үнэтэй буюу 860 төгрөг, 800 төгрөг тус тус байна.

Эх сурвалж: УСХ

Усны үнэ: Улаанбаатар хот дахь цэвэр, бохир усны үнэ 2011 оноос хойш тогтвортой байсан бол 2014 оны 7 сард бохир усны үнэ 40%, цэвэр усны үнэ 47%-иар тус тус өсч, түүнээс хойш үнэд өөрчлөлт ороогүй байна.

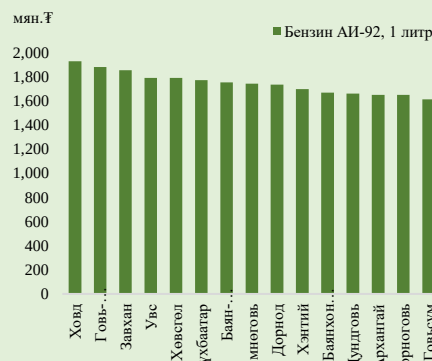
Эх сурвалж: УСХ

Бензиний үнэ: Дэлхийн зах зээл дээрх газрын тосны үнэ 2014 оны хоёрдугаар хагасаас эхлэн огцом унасан байна. Дэлхийн зах зээл дээрх газрын тосны нийлүүлэлт харьцангуй тогтвортой байсан ч дэлхийн эдийн засгийн удаашралтай холбоотойгоор хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудын газрын тосны эрэлт буурсан, шатдаг занар, тосон элс, био түлш зэрэг шинэ төрлийн эрчим хүчний үйлдвэрлэл нэмэгдсэн, ОПЕК зах зээлээ хадгалах бодлогод шилжиж, зорилтот үнийн бодлогоо орхисон зэрэг нь дэлхийн газрын тосны зах зээл дээрх үнэ буурахад нөлөөлжээ.

Эх сурвалж: УСХ

Засгийн газар, Монголбанкнаас гол нэрийн барааны үнийг тогтворжуулах хөтөлбөрийн хүрээнд бензиний үнэ 2014 оны 5 сараас хойш харьцангуй тогтворжиж эхэлсэн ба газрын тосны үнэ буурсаар байсантай холбогдож, мөн “Алслагдсан бүс нутгийн шатахууны үнийг төвийн бүсийн шатахууны үнэтэй ойролцоо түвшинд хүргэх” арга хэмжээг авч хэрэгжүүлснээр 2016 оноос орон нутагт шатахууны үнэ буурч эхэлсэн байна.

Эх сурвалж: УСХ

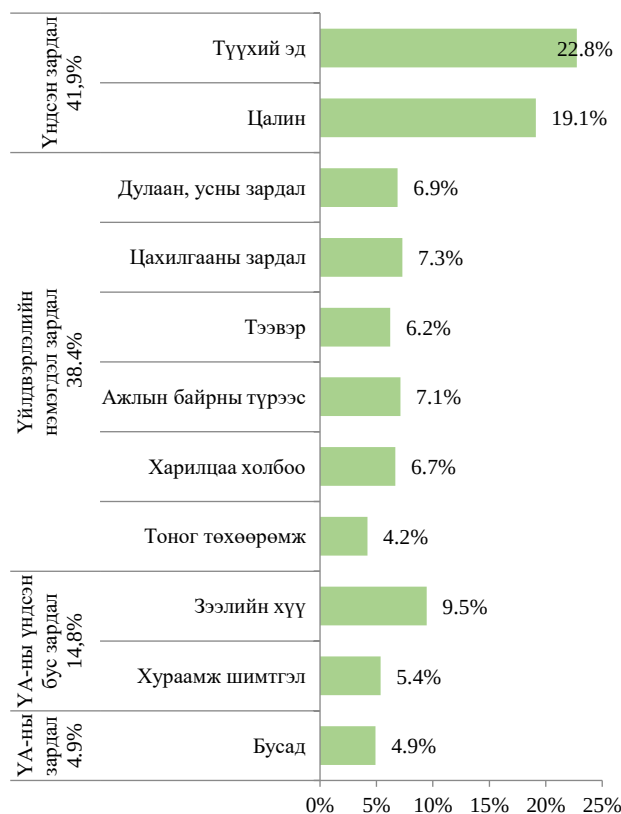
Эрчим хүчний зохицуулах хорооноос 2014 оны эцэст болон 2015 оны 7-р сард цахилгаан, дулааны үнийг өсгөсөн нь ААН-үүдийн зардлыг нэмэгдүүлж улмаар хүндрэл учруулж байна. Улаанбаатар хот болон аймгуудад цахилгаан, дулааны үнэ харилцан адилгүй байгаа бөгөөд зарим аймаг дахь дулааны цахилгаан станц монополь байдлаа ашиглан өндөр үнэ тогтоодог нь бизнесийн үйл ажиллагаагаа явуулахад хүндрэл учруулж байгаа талаар түүвэр судалгаанд оролцогчид дурдаж байлаа.

Дэлхийн зах зээл дээр газрын тосны үнэ 2 дахин буурснаар зам, тээврийг зардлын тодорхойлогч гол хүчин зүйл болох бензиний үнэ 2016 оны 1 сараас буурч эхэлсэн байна. Тиймээс дэд бүтэц харьцангуй хөгжсөн аймгуудад үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-үүд түүхий эд, бараа бүтээгдэхүүнээ тээвэрлэх өртөг багассан байна.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд нийт зардлынхаа хамгийн өндөр буюу 41.9 орчим хувийг үйлдвэрлэлийн үндсэн зардал болох цалин, түүхий эдийн зардалд зарцуулдаг байна.

Харин нийт зардлын 38.4 орчим хувийг үйлдвэрлэлийн нэмэгдэл зардал эзэлж байгаа бөгөөд үүнээс дулаан, усны зардал, цахилгааны зардал хамгийн өндөр хувийг буюу 6.9%, 7.3%-ийг тус тус эзэлж байна.

Зураг 5.5 Зардлын хуваарилалт

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Үйлдвэрлэлийн нэмэгдэл зардлын дараагаар үйл ажиллагааны (ҮА) үндсэн бус зардал буюу хүү, шимтгэлийн зардал ихээхэн хувийг эзэлж байна. Үүнд зээлийн хүүний зардал дунджаар 9,5%, шимтгэл, хураамжийн зардал дунджаар 5.4%-тай байна.

Түүнчлэн нийт зардлын хамгийн бага буюу 4.9 орчим хувийг үйл ажиллагааны зардалдаа зарцуулдаг байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд нийт орлогынхоо 83.5 орчим хувийг үйлдвэрлэлийн үндсэн зардал, үйлдвэрлэлийн нэмэгдэл зардал, үйл ажиллагааны зардал, үйл ажиллагааны үндсэн бус зардлуудад, харин 7.4 орчим хувийг татварын зардалд тус тус зарцуулдаг бол үлдсэн 9.1 орчим хувь нь хуримтлал буюу ашиг болдог байна.

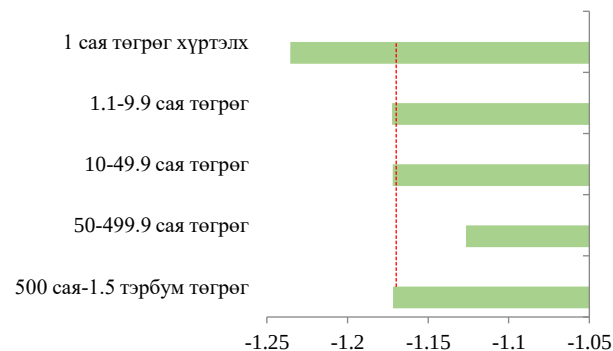
Борлуулалтын орлогоор

Жилийн борлуулалтын орлого нь 1 сая төгрөгөөс доош байдаг ААН-үүдийн зардлын индекс хамгийн муу гарсан байна. Индексийг үзүүлэлтээр нь задлан авч үзвэл түрээсийн зардлын индекс -1.45, зээлийн хүүний зардлын индекс -1.31 байгаагаас өнөөдөр жижиг

үйлдвэр эрхлэгчдэд тулгамдаж буй асуудал, бодит байдлыг харж болох юм. Эдгээр ААН-үүд нь ихэвчлэн банкнаас зээл авч санхүүжилтээ хийдэг бөгөөд зээлийн хатуу нөхцөл, шалгуураас үүдэн цаашид үйл ажиллагаа явуулахад ихээхэн хүндрэл учруулж байна гэж хариулжээ.

Зураг 5.6 Зардлын байдал, борлуулалтын орлогоор

/-2= Их хүндрэлтэй, -1= Хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлгүй/

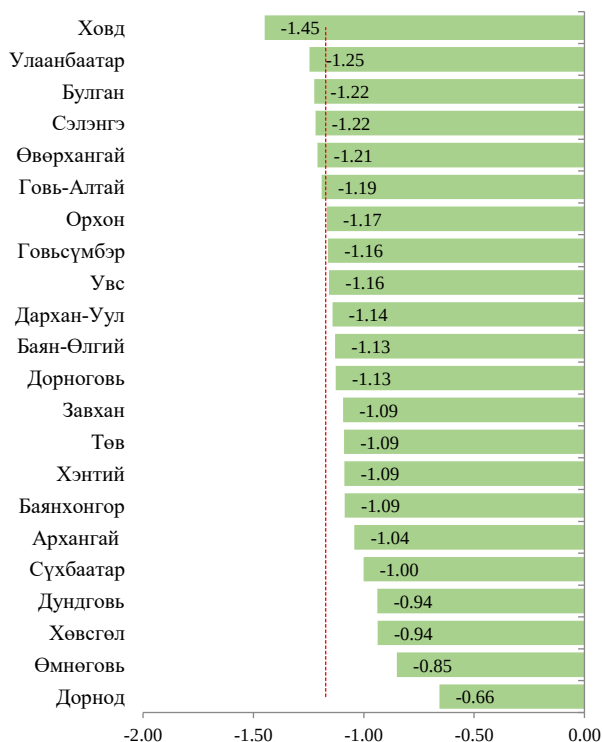
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Аймаг, нийслэлээр

Зардлын байдлын индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд аймагт хамгийн их хүндрэлтэй гарсан байна.

Зураг 5.7 Зардлын байдал, аймгуудаар

/-2= Их хүндрэлтэй, -1= Хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлгүй/

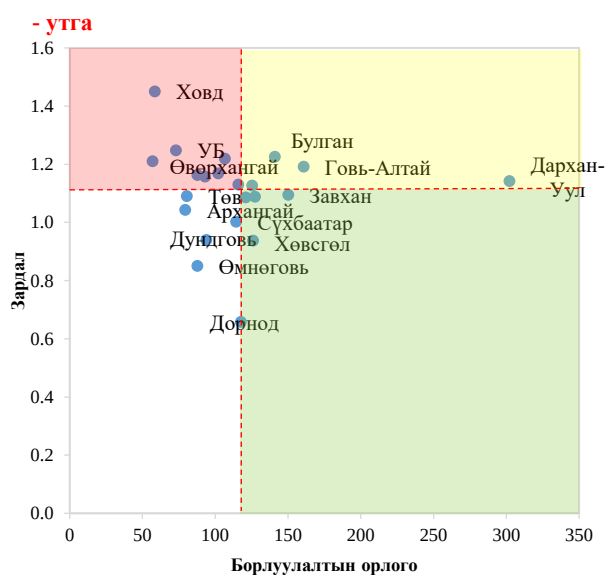
Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Түүний дараагаар Улаанбаатар хот, Булган, Сэлэнгэ аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад зардлын байдал их хүндрэлтэй байна гэж үзжээ. Зардлын байдалд хамгийн тааруу үнэлгээ өгсөн Ховд, Улаанбаатар хот, Булган, Сэлэнгэ аймгуудын хувьд зээлийн хүү болон шимтгэл, хураамж хамгийн хүндрэлтэй, мөн түүхий эдийн зардал хүндрэлтэй байдаг гэж хариулсан байна.

Харин Дорнод, Өмнөговь, Хөвсгөл аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд зардлын байдал хүндрэлтэй байна гэж хариулсан ч бусад аймгуудтай харьцуулахад бага байна.

Аймгууд дахь ЖДҮ-ийн зардал болон орлогын байдлыг авч үзвэл ихэнх нь жилийн борлуулалтын орлогын дундаж түвшнээс доогуур, зардлын байдал өндөр гэсэн мужид харьяалагдаж байна /Зураг 5.8/.

Зураг 5.8 Зардлын байдал, орлого (аймгууд)

Эх сурвалж: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгаа (2016)

Энэ нь орон нутагт ихэвчлэн жижиг ААН-үүд байдаг, мөн тэдгээрийн борлуулалтын орлого буурсантай холбоотой. Эдийн засгийн байдал муудсан, ажилгүйдэл өссөнтэй холбогдон хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар муудсан нь ААН-үүдийн борлуулалтын орлого буурахад нөлөөлсөн байна. Үүнтэй зэрэгцэн үйлдвэрлэлийн зардал нэмэгдэж байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчид цаашид бизнесээ өргөжүүлэх, хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг хязгаарлахаас гадна тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад хүндрэлтэй болж байна.

Дүгнэлт

ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд дунджаар нийт орлогынхоо 84 орчим хувийг үйлдвэрлэлийн болон үйл ажиллагааны зардалд зарцуулдаг байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд нийт зардлын 41.9%-ийг түүхий эд материал, ажилчдын цалин буюу үндсэн зардал эзэлж байна. Төгрөгийн ханшийн сулралт нь түүхий эд материал болон тоног төхөөрөмжөө импортоор авдаг аж ахуй нэгжүүдэд ихээхэн хүндрэл учруулж байна.

Нийт зардлын 38.4%-ийг үйлдвэрлэлийн нэмэгдэл зардлууд эзэлж байна. Үүнээс хамгийн өндөр хувийг дулаан, ус, цахилгааны зардал эзэлж байгаа бөгөөд энэ нь ААН-үүдэд багагүй хүндрэлийг бий болгож байна.

Зээлийн хүү, шимтгэл хураамж буюу үйл ажиллагааны үндсэн бус зардал нь нийт зардлын 14.9%-ийг эзэлж байна. ЖДҮ эрхлэгчид зээлийн хүү, зээлийн болон үйлчилгээний шимтгэл хураамжийн төлбөр бизнесийн үйл ажиллагаанд ихээхэн дарамт болдог гэж үзжээ.

ЖДҮ эрхлэгчид нийт зардлынхаа 4.9 орчим хувийг үйл ажиллагааны зардалд зарцуулдаг байна. Харин ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд нийт орлогынхоо 7.4%-ийг татварын зардалд зарцуулдаг бол 9.1% нь тухайн аж ахуй нэгжийн ашиг болдог байна.

Ханшийн сулралт нь түүхий эд болон тоног төхөөрөмжөө гаднаас импортолдог ААН-үүдийн зардлыг өсгөж байгаа бол банкны зээлийн хүүгийн өндөр түвшин, зээлийн шимтгэл хураамж нь зээлээр санхүүждэг бизнес эрхлэгчдэд ихээхэн дарамт үзүүлсээр байна.

6 ДҮГНЭЛТ

Монголбанк “МЭК” ХХК-тай 2016 оны 9 дүгээр сард хамтран явуулсан “Монгол улс дахь ЖДҮ-ийн хөгжил, түүний санхүүжилт”-ийн талаар санал асуулгын үр дүнг нэгтгэн танилцуулж байна.

Энэхүү түүвэр судалгаанд нийслэл хотын бүх дүүрэг болон 21 аймагт идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 2,095 ЖДҮ эрхлэгч ААН (ХК, ХХК, нөхөрлөл, хоршоо)-үүдийг хамрууллаа. Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь худалдаа, үйлчилгээ, үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, дотоодын хөрөнгө оруулалттай, 1-9 хүртэлх тооны ажиллагсадтай, 1-10 жил үйл ажиллагаа эрхэлж буй, жилийн 50 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой ААН-үүд байлаа.

Дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагууд: Энэ удаагийн судалгаагаар өмнөх судалгааны үр дүнтэй адилаар ЖДҮ эрхлэгчдэд арилжааны банкууд боломжийн хэмжээнд дэмжлэг үзүүлдэг гэжээ.

ЖДҮ эрхлэгчдэд бизнесийн орчны зүгээс нийгэм, улс төрийн байдал, макро эдийн засгийн нөлөө хамгийн их хүндрэл учруулж байна.

Макро эдийн засгийн нөлөө: Түүвэр судалгааны үр дүнгээр макро эдийн засгийн орчинд өгсөн үнэлгээ судалгаа авч эхэлснээс хойш хамгийн доод түвшиндээ хүрсэн байна. Нэг талаас төгрөгийн ханшийн сулралт нь үйлдвэрлэлийн өртгийг нэмэгдүүлэх, нөгөө талаас нийт эрэлт буурсан, иргэдийн бодит орлогын өсөлт саарсан нь ААН-ийн борлуулалт, орлогод сөргөөр нөлөөлж улмаар үйл ажиллагаа нь хумигдахад нөлөөлж байна.

Нийгэм, улс төрийн байдал: Санал асуулгын үр дүнгээс харахад ЖДҮ-ийн хөгжилд нийгмийн зүгээс учруулах хамгийн гол бэрхшээл нь ажилгүйдэл, ядуурал болж байна.

Ажилгүйдлийн түвшин өндөр байгаа нь нэг талаас ядуурлын түвшинг нэмэгдүүлж, хэрэглэгчдийн худалдан авалтыг бууруулж байна. Үүнээс шалтгаалж ЖДҮ эрхлэгчдийн борлуулалт буурч, дунд хугацаанд эргэлтийн хөрөнгөөр дутагдах, хэрэв зээлтэй бол зээлийн эргэн төлөлтийн дарамтанд орох зэрэг санхүүгийн хүндрэлүүдтэй тулгарч эргээд банк, санхүүгийн салбарт хүндрэл учруулах талтай.

Хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалт: ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчинд өгсөн үнэлгээ судалгаа авч эхэлснээс хойш хамгийн муу түвшиндээ хүрсэн байна. Үүнд төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагууд хуулийн хэрэгжилтийг төдийлөн хангалттай дагаж мөрдөхгүй байгаа, гадаад худалдаа хийх нөхцөл муу зэрэг нь голлон нөлөөлжээ. Мөн төрийн байгууллагын үйлчилгээнд өгсөн үнэлгээ өмнөх судалгаанаас бага зэрэг буурсан дүнтэй байна.

Зах зээлийн орчин: Судалгааны үр дүнгээр зах зээлийн орчин боломжийн гэсэн үнэлгээтэй гарсан ч судалгаа авч эхэлснээс хойш хамгийн доод түвшиндээ хүрсэн байна. Үүнд хэрэглэгчийн худалдан авах чадвар буурсан, зах зээлийн багтаамж хумигдсан нь голлон нөлөөлжээ. Эдийн засгийн гадаад орчны таагүй байдал үргэлжилж, төгрөгийн ханш сулрах дарамт хэвээр байгаа, өрхийн бодит орлогын өсөлт саарсан нь бизнесийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж зах зээлийн багтаамж хумигдахад хүргэж байна.

Дэд бүтцийн хөгжил: Бизнес эрхлэхэд чухал хүчин зүйлсийн нэг нь дэд бүтцийн асуудал байдаг. ЖДҮ эрхлэгчдийн дэд бүтцийн хөгжилд өгсөн үнэлгээ өмнөх судалгааны дүнгээс бага зэрэг буурсан бөгөөд бусад нөлөөлөгч хүчин зүйлсийн бүлгийн индексүүдтэй харьцуулахад хамгийн боломжийн гэсэн дүнтэй байна. Дэд бүтцийн хөгжлийг тодорхойлох үзүүлэлт тус бүрээр харвал зам тээвэр, дулаан усан хангамж бага

зэрэг хүндрэлтэй байна. Харин цахилгаан түгээлт болон мэдээлэл холбооны хөгжил сайн гэсэн үнэлгээтэй гарлаа.

Дотоод үйл ажиллагаа: Дотоод үйл ажиллагааны нөхцөлийн хувьд бараа бүтээгдэхүүний борлуулалт, ажиллах хүчний нийлүүлэлтийг бусад үзүүлэлтүүдтэй харьцуулахад бага зэрэг хүндрэлтэй гэж ЖДҮ эрхлэгчид хариулсан байна.

Харин өрсөлдөх чадвар, тоног төхөөрөмжийн чанарын хувьд ерөнхийдөө боломжийн гэж үзжээ.

Санхүүжилт: Манай улсад ЖДҮ эрхлэхэд хамгийн их бэрхшээл учруулж байгаа хүчин зүйл нь хөгжиж буй улсуудын нэгэн адил санхүүжилтийн асуудал юм.

Банкны зээлийн хүү макро эдийн засгийн өнөөгийн байдалтай уялдан төдийлөн буурахгүй байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдэд ихээхэн хүндрэлтэй байна. Мөн банкнаас зээл авахад тодорхой хувийг зээлийн шимтгэл, хураамж болон үйлчилгээний шимтгэл хураамжийн төлбөрт авдаг нь хүндрэлтэй байдаг гэж ААН-үүд хариулжээ.

Зардлын байдал: ЖДҮ эрхлэгчдийн нийт зардлын 42.9%-ийг түүхий эд материал, ажилчдын цалин буюу үндсэн зардал эзэлж байна. Төгрөгийн ханшийн сулралт нь түүхий эд материал болон тоног төхөөрөмжөө импортоор авдаг аж ахуй нэгжүүдэд ихээхэн хүндрэл учруулж байна.

Харин 38.4%-ийг үйлдвэрлэлийн нэмэгдэл зардлууд эзэлж байна. Үүнээс **хамгийн өндөр хувийг цахилгааны зардал (7.3%), ажлын байрны түрээс** эзэлж байгаа бөгөөд энэ нь ААН-үүдэд багагүй хүндрэлийг бий болгож байна. Зээлийн хүү, шимтгэл хураамж буюу үйл ажиллагааны үндсэн бус зардал нь нийт зардлын 14.8%-ийг эзэлж байна. ЖДҮ эрхлэгчид зээлийн хүү, зээлийн болон үйлчилгээний шимтгэл хураамжийн төлбөр бизнесийн үйл ажиллагаанд ихээхэн дарамт болдог гэж үзсэн байна.